

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏԻ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐԷՆ

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ ՔՈՒՐԴ ԲԵՐՆԻ ՄԷՋ
ԵՒ
ՓՈՒԱԴԱՐՁԱԲԱՐ

969

THE ARMENIAN LANGUAGE UNCONSCIOUSLY
SPOKEN BY THE KURDS AND VICE VERSA

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԵՑ
ՅԱԿՈԲ ՄՈՄՃԵԱՆ

Հիշանկ
Արամիկ Ալադյանի
Հանրապետություն — Երևան

1950
ՊԵՅՐՈՒԹ

Իսկուսից Դ. Արշակ Կոչոյան
Պատմության թանգարանի
Հիմնադրամ

2. 6. 950
Դ ԵՐԱՆ

Հիմնադրամ
493

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ ՔՈՒՐԴ ԲԵՐՆԻ ՄԷՋ ԵՒ ՓՈԽԱԴԱՐՁԱԲԱՐ

969

Դ
ԵՐԱՆ
968

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԵՑ՝
ՅԱԿՈԲ ՄՈՄՃԵԱՆ

Դիմում
Արշակ Կոչոյանի
Դիմում — Մարտի

1949

ՏՊ. ՏԵՐ - ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ՊԵՐՈՒԹ

Handwritten notes at top left, including "The first of the..." and "The second of the..."

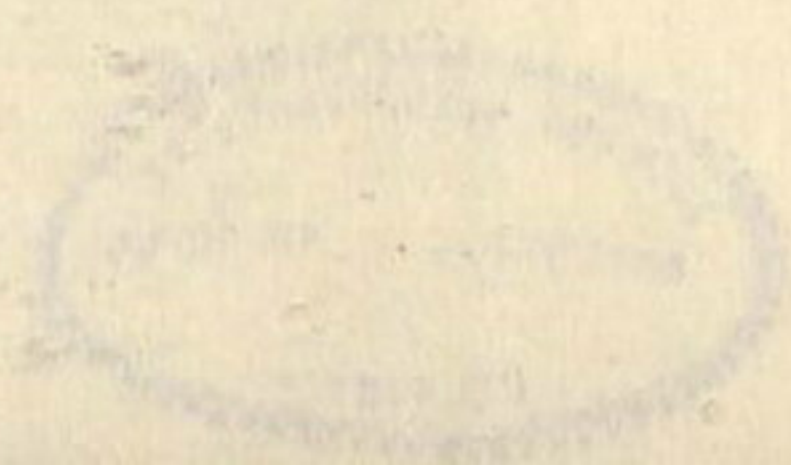
Handwritten notes at top right, including "The third of the..." and "The fourth of the..."

THE FIRST OF THE...

THE SECOND OF THE...

THE THIRD OF THE...

THE FOURTH OF THE...

ՆԱԽԱԲԱՆ

Այս գրքոյկը կոչուած է «ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ ՔՈՒՐԴ ԲԵՐՆԻ ՄԷՁ ԵՒ ՓՈԽԱԳԱՐՁԱԲԱՐ»:

Հաւանական է որ ազնիւ ընթերցողը այս անունին լմծիծաղի եւ ըսէ. Ի՞նչ, մե՞նք ալ բուրդ յեզուն կը գործածենք եղեր, կ'արժե՞ ասիկա խնդրոյ նիւթ ընել, միտք յոգնեցնել, գրիչ շարժել:

Այո՛ ըսելէ, կամ որեւէ անձնական կարծիք ու վնիռ արժեցնելէ առաջ, կը փութամ այս խորագիրս արդարացնող փաստեր մեջբերել՝ կարելի եղածին չափ քանակով առաս, իմաստով համոզիչ, եւ բողոք ընթերցողին կամփին, յետ քննութեան եզրակացութեան մը գալու. ո՛չ կամ այո՛ն ըսելու:

Գալով ուրիշ ո՛չ նուազ զարմանալի իրողութեան մը, որ աչի կը գարնէ, այս երկու յեզուններուն միմեկէ հիմա իրարմէ մեկուսացած, իրարու նկատմամբ անգիտակից ապրիլն է: Ներհնապէս ա՛յնքան իրարու հետ շաղուած, զիրար լրացնող, արտահնապէս իրարմէ անտեղեակ, զիրար վանող:

Նոյնիսկ բուրդ բառը, անունը, որ մեր պատմական Կորդն է, սովոր եմք ՔիւրՏ = Kurde արտասանել, առանց նկատելու որ ո՛չ մենք եւ ո՛չ բուրդերը «իւ» ֆրանսական Ս Տառին հնչումը ունինք: Թուրքերէն փոխ առած, անոնց պէս կը հնչենք, որպէս թէ անոնցմէ նանչցած ըլլանք բուրդերը:

Փոխադարձաբար՝ բուրդերն ալ մեզ կը կոչեն ֆե-
լեն — արաբական ֆելլան (հողագործ, երկրագործ) բա-
ռերով — անուշտ արաբներէն առած:

Մենք բուրդը թուրքով կը հանչնանք. բուրդը՝ մեզ
արաբով կը հանչնայ: Որքան իրարմէ հեռացած ենք:
Պիտի կրնա՞նք մօտենալ:

Ներկայ իրական Հայաստանին՝ բուրդեր առ հասա-
րակ ֆելեհիսրան անունը կուտան, բայց հիմա Հայաս-
տան բառը ընդհանրացած է:

ՊԵՂՄԱԼԸ

Յ. ՄՈՄՃԵԱՆ

«ՀԱՅ ԼԵՋՈՒՆ ՔՈՒՐԴ ԲԵՐՆԻ ՄԷՋ ԵՒ
ՓՈՒԱԴԱՐՁԱԲԱՐ»

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

Չնայած որ Հնդեւրոպական մեծ ընտանիքին պատկանող ցեղակիցներ ու բազմաթիւ դարեր հաշուող հրնաւուրց դրացիներ ենք, — Հայերս եւ Փուրդերը — պէտք է խոստովանիլ թէ՛ շատ քիչ բան գիտենք Փուրդերու մասին, անոնց լեզուին եւ անոր՝ հայերէնի հետ ունեցած կապակցութեան շուրջ:

Մենք որ, սակայն, անյնքան բուռն *թրփաղեցներ* եղած ենք, թերեւս աւելի քան նոյնիսկն Թուրքերը, հակառակ Թուրքերու ձեռքէն մեր քաւածներուն: Եւ այսօր իսկ, մինչ աւելի քան քառորդ դար է, որ մեր ծննդավայրէն՝ անոնց հալածանքներով աշխարհիս չորս հովերուն խուած՝ աստանդականներ եղած ենք, անբացարեւի մոլեռանդութիւնով մը կը պահենք անոնց լեզուն, որուն պէտք չունինք այլեւս:

Ասոր ճիշդ հակառակն է քրդերէնը, որուն մասին, գիտցածովս, չունինք եւ չենք ունեցած լուրջ եւ բանիմաց ուսումնասիրութիւն մը, թէեւ ոչ նուազ քրդախօսներ կան:

Ահա՛, այդ անտեսուած ապերախս գործն է որ քսանձնած է ընել գրեթէ իսկ հեղինակ Տիար Յակոբ Մոմենեան՝ իր Տիգրանակերտցիի եւ վարժ քրդաղէտի հանգամանքովը:

Հարկ է խոստովանիլ սակայն թե՛ եթե Հայերը
թերացած են այդ տեսակետին մեջ, գլխաւոր պատճառ-
ները երկու են: Նախ՝ քրդերէնին զբաղան-մշակութային
հանգամանքէն զուրկ ըլլալը, եւ յետոյ, մանաւանդ,
Քուրդերուն՝ իրենց եւս Թուրքերուն հետ կրօնակցի եւ
լեռնաբնակ աշերքականներու ըմբոս ու կողոպուտի
սիրահար ժողովուրդի մը բերումովը, Թուրք հայակու
իշխանութեանց ձեռքը հայերը հայածելու գերագանց
գործիք մը եղած ըլլալնին է: Պարագայ մը, որ, մա-
նաւանդ վերջին երեք տարու դարու ընթացքին, աւե-
լօք սրած է Հայ եւ Քուրդ հակամարտութիւնը:

Թուրքեր, յաւեւ աւելի նարպիկ, յաջողեցան հր-
ահրել այդ հակամարտութիւնը, պարզապէս այդ երկու
ժողովուրդները իրարու թեմամացնելու եւ իրարմով եր-
կուքն ալ տկարացնելու եւ վարկաբեկելու դժոխածին
ծրագրով:

Դեպքերը արդարացուցին Համիտներու եւ Երիտա-
սարդ Թուրքերու այդ մեքենայութիւնները: Այժմ երբ
Թրքահայաստանը ամայացած է իր բնիկ Հայերէն, ա-
նոնք իրենց նենգութեան թիրախը դարձուցած են այլ-
եւս դեպի այդ անհեռատես «գործիքները», հայածելով
զանոնք եւ հեռացնելով երկրէն:

Քուրդերն ալ, հաւաստիաբար, հասկցած ըլլալու
են ի՛նչ խաղի եկած ըլլալնին, բայց ամսոս, քիչ մը
շա՛տ ուշ:

Քրդական անկախութեան հարցը, ըլլայ Թուրքիոյ
թե՛ հարեւան Պարսկաստանի եւ հիւսիսային Իրաքի
տրջաններուն մեջ, այդ պետութիւնները մտահոգող ծանր
խնդիրներէն է:

Ներկայիս Հայաստանի մեջ է միայն, ուր Քուրդ
փոքրամասնութիւնը կրցած է ունենալ իր սեփական
գիրը, մշակոյթը, եւ զարգացումը. ուր կան ըլլա՛յ

փութի թէ՛ հայ լեզուներով և փութի գրագէտներ եւ բանաստեղծներ:

Ինչ եւ է. ըսենք ուրեմն. «Եւ անագան քան երբեք»:

Լեզուաբան մը չըլլալով, բնականաբար, ի վիճակի չեմ հանգամանօրէն արձայայտելու Տիար Յակոբ Մումեանի սոյն գործին շուրջ: Բայց հաւաստիաբար մասնագէտ լեզուաբաններ շահագրգռող նորութիւն մըն է՝ անոր այս ձեռնարկը, որմէ մեծապէս պիտի կրնան օգտուիլ:

Հեղինակը ունայն խօսքերէ աւելի, ինչպէս պիտի տեսնենք ընթերցողը, իր տեսակէտները պարզած է յստակ օրինակներով եւ ցուցադրելով հարիւրաւոր բաներ եւ ասութիւններ, որոնք հայ եւ փութի լեզուներու մէջ եւս ունին միեւնոյն արմատ, բնականական կանոններն ու իմաստը:

Ասիկա, ինչպէս ըսինք, զարմանալի չէ, տուած ըլլալով երկու ժողովուրդներուն եւս, անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր, համերկացիութիւնը, դրացնութիւնը եւ յարաբերութիւնները:

Կը յիշեմ որ Թրքահայաստանի մէջ, մոլեռանդ Քութի գեղապետներն իսկ, «Հաւիտիշի» տարահոյակ փութի Աշայներու կազմութենէն առաջ, իրենց հարսանեկան կնիքներէն կ'ընտրէին Հայերէն եւ երբե՛ք թուրքերէն: Եւ յետոյ չէ մոռցուած, անշուշտ, որ կրօնական հալածանքներու տակ, ասեմին, շատ մը հայ գեղախումբեր եւս քրդացած են, պահելով հանդերձ ասոր յիշատակը եւ հայկական շատ մը սովորութիւններ:

Մեր կողմէ, այս գրքոյկէն մեջբերումներ ընելը աւելորդ կը նկատենք — եւ յետոյ, ասիկա անպէտքէն պիտի երկարէր այս գրութիւնը —: Ասիկա կը թողունք որ ընթերցողը ինքն ընէ եւ գտնէ, զաղափար մը կազմելու

թէ՛ ամբողջութեան եւ թէ մանաւանդ հեղինակին հե-
տապնդած նպատակին շուրջ: Ամեն պարագայի հեղինա-
կը շնորհաւորելի է որպէս նախաձեռնող մը:

Եւ որովհետեւ, Լիբանանի եւ մանաւանդ Սու-
րիոյ մէջ կը գտնուին դեռ ոչ միայն բուրդ լեզուն գիտ-
ցողներ, այլ եւ ի ծնէ *φρηαλου* Հայեր, անոնք վստահ
ենք թէ՛ պիտի փնտռեն այս ձեռնարկը եւ պիտի կար-
դան մեծ շահագրգռութիւնով:

ՄԻՔ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ ՔՈՒՐԴ ԲԵՐՆԻ ՄԷՋ ԵՒ ՓՈԽԱԴԱՐՁԱԲԱՐ

ՄԻ ՔԱՆԻ ՊԱՐՋ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՈՐՊԷՍ ՆՄՈՅՇ

Ես կօշկակար եմ
Պապ իմ բժիշկ է
Գուրգէն ու խաչօն չու-
կայ(*) չուկցին

Պապիկ ու չմնաց
Գաղիկ հասաւ
Սիմոն հաղար դուրուշ
տուաւ

Տառ հաղար ընկոյզ ստա-
ղաւ

Շահէն, կռուենկ, բաղէ,
կաքաւ թռչուն են

Էգ գօզար իմ
Պապ իմ բժիշէ է
Կուրկին ու խաչօ չուն
սուգա

Պապիկ ու լաւ մա
Գաղէ հաք
Սիմօ հաղար դուրուշ տա

Տառ հաղար կուգ ստանդ

Շահին, կուլինկ, բաղէ,
քաւ թեռ ին

(*) Շուկայ (քուրդերէն տուգա) բառին արարական, սեմական ըլլալը չենք նշեր և ոչ ալ որեւէ բառի մը պարսկական, պահլաւունի, ասորական, հիթիթ ծագումը, այլ միայն հայ և քուրդ լեզուներու յարակցութիւնը կը փորձենք երեւան հանել:

Երթ առ մամ (*) քո (գրա-
բար ոճ)

Տոքթոր, ես դժուար կը
միգեմ

Այս մարդը խաչապաշտ է

Մարդուկը իս խաբեց

Արամ ու Արա հաւատար

են (իրարու)

Համահաւատար են

Այս կերակուրը հում է

Դպրաստան մեր ի թաղ

քրդաց է

Կարաւանը բեհ (ճամբայ)

ինկած է

Մենք արի ու ազատ ենք

Բաղմակնութիւնը մար-

դուս բախտաւորու-

թեան ճրագը կը մարէ

Արամ հարկաւ կը վաղէ

սպիտակ չապիկը վը-

րան առած

Սասունի քուրդեր բարի են

Ոչ կ'ուտեմ ձաւար ոչ կը

չուեմ աւար:

Հրէ ա մամ խո

Դոքոր, եզ դժուար ք
միգիմ

Էվ մարու խաչբարեսդ է

Մերիք եզ խաբանսիմ

Արամ ու Արա հաւատար

ին

Համի հաւատար ին

Էվ կիրար հով է

Դպիսան մէ լի քաղա

հուրդան է

Դարվան բէ ինկեայէ

Էմ արի ու ազատ ին

Բիւրծինի չիրա բախտա-

րիյէ մարու վեսիմի-

րինէ (փրժ սիքէ)

Արամ հարկաւ ք պազէ

վերկրդի շապիքա ք-

պիսա (սըբի)

Սասունի հուրդինէ պաշ ին

Նէ սրիսում սաւարէ նէ

ք չում հաւարէ:

(*) Մամ բառը կը նշանակէ մեծ մայր, մինչդեռ
հուրդեր գայն կը գործածեն հօրեղբայրի իմաստով: Ար-
դեօ՞ք արաբական ա'մմ (հօրեղբայր) բառին հետ շփո-
րեւ են: Ասոր նման կարգ մը բառեր տարբեր նշանա-
կութեամբ կը գործածուին: Օրինակ, մեր ժամ (եկե-
ղեցի) բառը զանգակի իմաստով. — ժամու զանգակը
կը հնչէ. ժամա տեւ լի տիսա:

ԻՆՉ Է ՔՈՒՐԴԸ ԵՒ ԻՐ ՔԱՆԱԿԸ

Սփիւռքի հայութեան ներկայ սերունդին համար հետաքրքրական և օգտակար պիտի ըլլար մեր հայ բնաշխարհին մէջ երկար տարիներէ ի վեր ապրող կարգ մը կէս վաչկատուն ցեղերու նկատմամբ ուսումնասիրութիւն մը կատարել: Վեր հանել բարքեր, սովորոյթ, ապրելակերպ, հաւատալիք, կրօնական պաշտամունք և մանաւանդ լեզու՝ որոնք մեր վաղեմի տահմիկ դրոշմը կը կրեն անյիշատակ ժամանակներէ մինչև այսօր: Մենք որքան ալ քաղաքական փոթորիկներու հետեւանքով առժամաբար հեռացուած դանուինք այդ յաւէտ խնկելի սրբավայր — հայ ցեղի օրրանէ —, մեր արձագանդը տակաւին կը հնչէ հոն, տեղւոյն վրայ, այդ ցեղախումբերու մօտ, որոնք մեզ պէս տասանորդուած ըլլալով հանդերձ, չեն հեռացած — ըստ իրենց ոճով — «չորս պարտէզի հեռաւորութեան չափ» Նոյեան Տապանէն:

Արդարեւ, մեր Ազգային Պատմութիւնը իր քրիստոնէական տկնոցի տակէն քիչ բան աւանդած է մեզ, զինք շրջապատող, իր հետ ապրող մէկէ աւելի ոչ դաւանակից ցեղախումբերու մօտին, որոնց էն շատուորը այսօր Քուրմանճ դանդուածն է որ մենք Քուրդ կ'անուանենք, յոգնակին՝ քրդեր և բնակութեան վայրերն ալ Քրդանոց: Անոնք կը կարծուին ըլլալ Մարերու յաջորդ կամ ցեղակից:

Իբր Գիտակից ժողովուրդ՝ դեռ քաղաքակրթութեան նախնական փուլերը աւարտելու վրայ են:

Ասորական արձանագրութիւնները դանոնք կոչած են կարգու՝ Ք. Ա. 14-որդ դարուն. ինչ որ

համապատասխան է մեր «կորդ»ին, յաւնական կարգութիւն, որ կը հաստատէ մեր կորդուքը: Աղնիւ ընթերցողը գիտէ թէ մեր ա և օ տառերը իրարու տեղ դարձածուած են. ինչպէս աճառ, օճառ, ապակա- նիլ, ապակոնել, օր, աւուրք, մօտ, մատ, մատիր, կարդու = կորդու, յգ. կորդուք:

Ասորի պատմութենէն թէ Հ. Ն. Միքայէլ Ակին- եան կը յիշէ Թ. դարու կիսուն Հայաստանի հարաւը ապրող Քուրդան կոչուած աղանդաւորները, որոնք ըստ պատմիչին՝ աւաղակներ էին և կրօնքով հեթա- նոս:

Քուրդան արդէն քուրդ բառին յոգնակին է. ուրիշ յոգնակի մ'ալ կայ «քուրդին»:

Աշխարհագրական քարտէսներու վրայ երևան եկած Քիւրդիստան անունը պատմականօրէն ճշդուած երկիր մը, հողամաս մը ցոյց չի տար. ըլլայ Պարսկաստանի մէջ՝ թէ Թրքահայաստանի, այլ քրդա- նոցներ, ուր քուրդ տարրը կամաց կամաց թուական դերակշռութիւն սկսած է ունենալ, այնպէս որ Ուր- միայ լիճէն մինչեւ Տիգրիս, վանայ լիճի հարաւէն մինչեւ Պաղտատի հիւսիսակողմը, գէպի Արեւելք տա- րածուող լեռնաշխարհէն դատ, իր մէջ առած է Պարսկահայք, Մսկք, Աղնձնիք նահանգները և այսպէս գերակշիռ թուով յաջողած է տարածուիլ մեր պատ- մական Թրքահայաստանի հետեւեալ նահանգներուն մէջ, հոգ չէ թէ տարրեր անուան տակ:

1937 թուականին Արեւելեան Նահանգաց մէջ կատարուած թրքական մարդահամարը իւրաքանչիւր նահանգի տարածութիւնը և բնակող քուրդերու քա- նակը հետեւեալ թուանշաններով կը ներկայացնէ.

ՆԱՀԱՆԳ	ՏԱՐԱԾՈՒԹԻՒՆ	ԲՆԱԿԻՉ
Արարատեան	12600 Քլմ.	299.619
Կարին	28970 »	384.477
Բիւրակն	9157 »	60.000
Վան	30635 »	149.661
Մուշ	28897 »	157.501
Բաղեշ	7072 »	50.000
Տիգրանակերտ	11875 »	214.875
Խարբերդ	13036 »	235.141
Կարս, Սեբասիա	20000 »	400.000
Սասուն, Սղերդ	14305 »	127.870
Մալաթիա	21265 »	412.025
ԳՈՒՄԱՐ	197.812	2.491.169

Երբ մտիկ ընենք մեր քուրդ հայրենակիցները՝				
Պարսկաստանի Բուրդերու Բանակն է				3.300.000
Թուրքիայի	«	«	«	4.000.000
Իրազի	«	«	«	1.200.000
Սուրիա, Լիբանան եւ այլուր				800.000
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՈՒՄԱՐ				9.300.000

Քուրդերու քանակը ներկայացնող պատկառելի թուանշաններու կը հանդիպինք :

Բալց չմոռնանք մասնաւորապէս ըսել որ ըստ քուրդերու՝ Պարսկաստան ընակող քուրդը կը կոչուի

Լեռնցի պարսիկ = Ecemen ciyayi, իսկ թուրքիայինը՝

Լեռնցի թուրք = Tirken ciyayi.

Մինչ մեր ազգային պատմութիւնը զանոնք կոչած էր կորդք եւ հո՞ծ ընտլայրերը՝ կորդուաց նահանգ :

Երբ հայկական իշխանութիւնը տարածուեցաւ

Քրդանոցներու վրայ եւ անոնք եղան մեր կորդուաց
նահանգը, շատ մեծ համեմատութեամբ արիւնա-
խառնումներ տեղի ունեցան: Այնպէս որ ըստ Փրոֆ.
Մ. Մինասեանի — հեղինակ «Տաւրոսեան Եղբայրակ-
ցութիւն» երկին, 1923 —, թուրք տիրապետութեան
սկիզբները քուրդ անուամբ ծանօթ ժողովրդին մէկ
տոկոսը կը բաղկանար հայ արիւն կրող անհատներէ:

Քուրդը, ուրեմն արդէն իսկ Արիական ու Արմե-
նական ցեղերու միախառնմամբ յառաջ եկած ժողո-
վուրդ մըն էր, եւ թրքական տիրապետութեան շըր-
ջանին ալ բաղմամբիւ հայեր քրդանալով, մեծապէս
ստուարացուցին հայարիւն քրդաց թիւը, մասնա-
ւորաբար գիւղարեակ քրդաց մէջ:

Հետեւաբար, որպէս ցեղագրական հակիրճ ծա-
նօթութիւն, կրնանք ըսել.

1. — Հայերը խառնուրդ մըն են Արմենական,
Արիական ու Սեմական նախնեաց, ուր զերակշիռ եւ
տիրական բաղկացուցիչ տարրը կը հանդիսանայ Ար-
մենական արիւնը:

2. — Քրդեր, նոյնպէս խառնուրդ մը կը ներկա-
յացնեն Արմենական, Արիական եւ Սեմական նախ-
նեաց ուր սակայն, Արիական ու Արմենական
արիւնները կը տիրապետեն, գրեթէ հաւասար չա-
փով:

3. — Իսկ Ասորաց երակաց մէջէն հասող տիրական
արիւնը թէեւ Սեմական, բայց աչքառու համեմա-
տութեամբ Արմենական արիւն խառնուած է:

ՔՈՒՐԴԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ ԱՆԿԼՈ - ՍԱՔՍՈՆ ԵՒ ԱՅԼ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ

Միջագետքի և այլ Քրդանոցներու մէջ, ուսումնասիրութիւն կատարող անգլիացի Մր. Սօն — Through Mesopotamia and Kurdistan in Disguise, E. B. Soane London անուն գրքին հեղինակը կ'ըսէ թէ, Ասիացի համարուող քրդեր խկապէս համացեղ են Եւրոպայի Տեւտոններուն կամ Անկլօ - Սաքսոններուն, դասելով իրրեւ նմոյշ՝ մարդկային ձեւի հաւանօրէն չկայ քարձրագոյն չափանիշ մը մարմնական բարեձեւութեան, քան այն որ կը տեսնուի քրդաց վրայ. հիւսիսականը բարձրահասակ և նրբակազմ մարդ մըն է. քիթը երկար ու բարակ, յաճախ քիչ մը կորածեւ, բերանը փոքր, երեսը ձուածեւ ու երկար, աչքերը սրածափանց են և վայրագ, բազմաթիւ են անոնց մէջ դեղնահերք ու կապոյտ աչուիք. և այս տիպով երեսնաներ, եթէ դրուէին անգլիացի պղտիկներու խումբի մը մէջ, անձանաչելի պիտի մնային, որովհետեւ ձեփ - ձերմակ մորթ ունին:

Հարաւի մէջ, դէմքը քիչ մը լայն է, կազմը ծանր. հարաւային տոհմերէն 40 մարդիկ, առանց ընտրութեան զատուելով, անոնցմէ ինը հատը վեց տարէն քիչ մը պակաս հասակ ունէին, թէեւ կարգ մը տոհմերու մէջ, միջին բարձրութիւնն է հինգ տոք և ինը մասնաչափ: Քայլափոխը երկար և յամր, ու դժուարութեանց հանդէպ տոկունութիւնը մեծ: Այնպէս է անոնց կեցուածքը, ինչպէս լեռնականներունը միայն կրնայ ըլլալ, խրոխտ ու ուղղաձիգ: Շատ ու շատ մարդ տեսած եմ անոնց մէջ, որոնք կրնային իրրեւ Normand պատկերներն առնել տալ:

դեղնօրակ և ծփծփուէն մտղ, երկար եւ վայրահակ
պէխ, կապոյտ աչուի և բաց դոյն մորթ. ամենէն
համողիչ փառներն են — եթէ զխմագծութիւնը վըճ-
ռական չափանիշ մըն է. (իրենց լեզուն ալ եթէ յա-
ւելուածական փառ մը չի ներկայացնէ անգամ,
թէ միեւնոյն մայր ցեղէն ծագում առած են, Անկ-
լօ - Սաքսոնն ու Ֆուրդը:

Բանասէր և քաղաքագէտ Մս. Սօն, որ միանգա-
մայն զինուորական հազարապետ մածօր մըն է, կը
շարունակէ. —

«Պոլսոյ բնակչութեան էն ուժեղ և առնական մար-
դիկը, քուրդերն են, սակայն է՛ն շատ արհամար-
հուածները, միեւնոյն յատկութեան երեսէն՝ այս կեղ-
ծիքի և նենդամութեան քաղաքին մէջ:

«Մենք ցեղակից ենք Բուրդերուն, սրտնք իրենց
արիւնը խառնած չեն արարներու, թուրքերու
արեան հետ. այսպէսով իրենց լեզուն ալ անաղարտ
պահած: Հաւանական է որ այսօրուայ պարսկական
լեզուն — որ Արիական լեզուներուն էն դեղեցիկը,
կատարեալը, քաղցրահնչիւնն է — չընծայեր հնու-
թեան արտայայտիչ յատկութիւնը, քան քուրդ լե-
զուն: Որովհետեւ այս լեզուն դոյութիւն ունի,
լման լեզու մըն է, քերականական հաստատ կող-
մով, մասնաւոր շարակարգութեամբ — Syntaxe —
և արարական ներածութեան բացարձակ բացակայու-
թեամբ. որ հարստացնելով հանդերձ պարսիկ լե-
զուն, լքել տուած է արիական ծագում ունեցող
նախապէս դործածուած բառերը:

Ֆուրդ լեզուն իր արտակարգ առնչութեան ու
կենսունակութեան շնորհիւ նախապէս հաստատուած
լեզուները տեղափոխած ու տեղահան ըրած է»:

Գերման մասնագետներ ալ ևս չէին մնար քուր-
դին տաղանդը, վեհանձնութիւնը, քաջագործութիւնը
դովելու մէջ իրենց մրցակից Անկլօ - Սաքսոններէն,
սակայն նուազ նրբին, աւելի բաց խօսքերով, թէ
գերման ցեղը Հնդկաստանէն մեկնելով եկած է Քուր-
դիստան, հոս երկու մասի բաժնուած, մէկը անցած
է Եւրոպա ու կաղմած՝ ներկայ Գերմանիան, իսկ
միւս մասն ալ հոս մնալով կը ներկայացնէ հիմա-
կուայ քուրդերը (1917 - ին)։ Հապա Հայերը, հարց
տուաւ հայ մը, որ այս նիստին թարգմանի պաշտօն
ունէր, և ուր բաղմած էին քուրդ աւագանիներ և
գերմանք, «Ձեռք դիտեր ըսին, հաւանական է որ
ներկայ քուրդ ցեղերէն յառաջ եկած է Հայը»։

ՀԱՅ ՀԵՂԻՆԱԿԱՒՈՐ ԱՆՁԵՐՈՒ ԿԱՐԾԻՔԸ ՔՈՒՐԴԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ (*)

«Ասորական արձանագրութեանց մէջ Քուրդիները
կը ներկայանան, իբր հղօր ու ռազմունակ ժողո-
վուրդ։ Ասոնք յաճախ կ'արհամարհէին Նինուէի դա-
հակալներուն բանակները։

Հայ պատմիչները կորդուացիք, Մարերն ու
Քուրդերը կը նոյնացնեն։ Յոյն և Հռոմայեցի պատ-
միչներուն համար ալ ասոնք ազգակից են։ Մեր
պատմութեան մէջ, Քուրդ բառին առաջին անգամ
կը հանդիպինք ժ.Գ. դարու պատմիչ՝ վարդան վար-
դապետի և կիրակոս Գանձակեցիի մօտ։ Հեթում
պատմիչ (ժ.Գ. դար) սրտէ կերպով կ'ըսէ. «Մարք,
որք Ռամկօրէն Բիւրտք կոչին»։ Ուրիշ տեղ մըն ալ

(*) «Հայաստանի Կոչնակ» քիւ 28, Տարի ԼԱ - ի մէջ
Գուրգէն Տ. վարդանեան ի մէջ այլոց կը գրէ.

գծելով Մարտատանի սահմանները կ'աւելցնէ. «Երկու գաւառք են անդ և աղղք բնակեալք ի մին ի նոցանէ Սարակինոսք ասին, և այլք կսչին Կորդուացիք և Քիւրաք»:

Հայ պատմիչները եթէ կը խուսափէին դործածելէ Քուրդ բառը դա՛յն «ռամկօրէն» նկատելով, ժողովուրդը, անշուշտ, կը դործածէր. դա՛յն և ծանօթ էր այդ անունը կրող ժողովուրդին: Հ. Ն. Ա. կինեան Միքայէլ Ասորիի պատմութենէն կը յիշէ Թ. դարու կիսուն Հայաստանի հարաւը ապրող Քուրդան կոչուած աղանդաւորները, որոնք, ըստ պատմիչին, «աւաղակներ էին և կրօնքով հեթանոս»: Արդ՝ այս Քուրդաններու բնակավայրին և նկարագրին մասին տրուած բացատրութիւնները մեզ կը թելադրեն դանոնք նոյնացնել Քուրդերու հետ: Աւելորդ չըլլայ յիշել նաեւ թէ ունեցած ենք քուրդ անունով հայ իշխաններ ալ, ինչպէս՝ Քուրդ Սիւնի (Ը. դար), Քուրդիկ իշխան Փոքր - Հայքի (Թ. դար) Քուրդ իշխան Վարդենիսի և հատ մըն ալ Սասնոյ (Ժ. Գ. դար):

Մարերու և Կորդուաց նոյնացումը քուրդերու հետ սխալ չէ, վասնզի նախ՝ այսօր քուրդերով բնակուած գլխաւոր վայրերը կը գտնուին հին Մարատանի և Կորդուաց աշխարհի սահմաններուն մէջ: Ներկայ մարդարանական պրպտութիւններն ալ ցոյց կու տան թէ՛ ինչպէս Հայերը, նոյնպէս ալ Քուրդերը խառնուրդ են գանաղան ցեղային տարրերու: Հոն կայ Մարական և Կորդուաց արիւնը՝ խառնուած հարաւակողմը Ասորեստանցւոց և հիւսիսը Հայերու հետ: Յատկանշական են նմանութիւնները որ կան Մուսուլի շրջանի քուրդերուն և Ասորական դիմաքանդակներուն միջև: Վանէն հիւսիս դէպի Կարին ալ հայուն և քուրդին միջև «մաղ մը կայ»:

Ի՞նչ է մարմնակազմը Քուրդին: Լաւազոյն միջոցն է գիմել մասնադէտներու կարծիքին: Քուրդերու կազմով հետաքրքրուած են տասնեակ մը օտար գիտնականներ, որոնց զլխաւորներն են, Տիւհուսէ, Շանթրը, Բիթար (Ֆրանսացի), Սօլաք, Լուչան (գերմանացի), և Խանիքով (ռուս): Յենլով ասոնց քննութեանց արդիւնքին վրայ՝ կուտանք հետեւեալ սահմանումը. —

Քուրդերը բարձրահասակ մարդիկ են (աւելի քան 1.68 մէթր), թէեւ կան կարգ մը ցեղեր, (Մելանի, Եգիպի) որոնք համաձայն Շանթրի միջակէն ցած են: Իրենց գանկաչափը փոխախառն է, 78.53՝ Շանթրը, 75՝ Լուչան, 86.49՝ Բիթար: Ունին, ընդհանրապէս, միտղոյն աչք, սեւ կամ շաքանակագոյն մազ: Շանթրը որ երկար տակն ապրած է անոնց մէջ, քրննութեան ենթարկած 158 անձերու մէջ միայն երեք խարտեաչ գտած է, իսկ 332 հոգիէն միայն ութը կապտակն:

Լուչան, ընդհակառակը 53 առ հարիւր բաց գոյն մազեր ցոյց կուտայ: Հայ բանասէրներու և քուրդերու ծանօթ անձերու կարծիքներն ալ այս մասին համապատասխան չեն իրարու: Պատճառն այն է որ ինչպէս ըսինք, քուրդերու մէջ կազմական միօրինակութիւն գոյութիւն չունի: Խարտեաչ ու կապտակն ախլը սակաւ է, և աւելի յաճախակի աղնուականութեան մէջ: Ժողովուրդի մեծ զանգուածին յատկանիշները գրեթէ նման են հայկականին. սեւ կամ շագանակագոյն մազ, սեւ կամ թուխ աչք, ցցուն կամ կորամէտ քիթ, և առաւելապէս կարճադլուխ: Այս ակնբախ նմանութեան առջեւ Էօթէն Բիթար՝ վերջերս հրատարակած իր մէկ կարեւոր երկին մէջ կ'ըսէ այս երկու ժողովուրդներուն մասին. — «Բա-

ւական է որ անոնք անգամ մը զիրար քիչ մը մօտէն գիտեն, իրենց զլխաւոր գիծերու նոյնութեանը մէջ հաստատելու համար հասարակաց արիւնի մը յատկանիշերը»:

Պատմական նօթեր. — Երբ 401 - ին (Ն. Ք.) Քսենոփոն իր նահանջքի ընթացքին կը ստիպուէր անցնիլ Կորդուաց աշխարհէն, հոն կը հանդիպէր ժողովուրդի մը որ իր նկարագրով և սովորութիւններով չէր տարբերէր այսօր նոյն հողամասին վրայ բնակող Քուրդէն: Այս ժողովուրդը երկար դարերու ընթացքին՝ Հայաստանի հարաւը՝ լեռներով ամբարփակ շրջանակի մը մէջ՝ ապրեցաւ նախնական կեանք մը՝ մերթ անկախ, մերթ ենթակայ դրացի ազդեցութեանց: Գիտենք թէ Մեծն Տիգրանի հպատակ երկիրներէն մին էր Կորդուացը, որուն թագաւորը իբր դաւաճան սպաննուեցաւ արքայից արքայէն: Գ. դարուն՝ Արշակ Բ. ի օրով Հայաստանէն բաժնուող և յետոյ Մուշեղ Մամիկոնեանի հզօր բազուկով նուաճուող նահանգներէն մին էր այս: Կորդուաց նախարարը հայ նախարարական կազմին մէջ առաջնակարգ դիրք ունէր: Հայկական անկախութեան անկումէն յետոյ քուրդերով բնակուած այս երկիրը նախ ենթարկուեցաւ Պարսկաստանի, յետոյ Արաբիոյ, Սելճուքներու, թաթարներու՝ միշտ պահելով իր աւանդական ինքնավար գրութիւնը: Ժ. դարուն թաթարական ազդեցութեան տկարացումով Հայաստան բաժնուեցաւ հայ և օտար դանազան իշխանութեանց: Քուրդերը, որ իրենց սահմաններէն դուրս յարգած՝ ծաւալած էին դէպի հիւսիս իրենց մէջ լուծելով շատ մը հայ իշխանական տուներ, զօրաւոր իշխանութիւն մը հիմնեցին երկրին հարաւը, կեդրոն ունենալով Սասունը: Լենկթիմուրի մահէն վերջ վերստին զօրա-

ցաւ քրդական իշխանութիւնը և անոր զօրաւոր իմի-
րին՝ Ղարա Կուսուֆի որդին՝ Խսկէնտէր Կաշուկցաւ
Շահի Արմէն:

Թուրք և պարսիկ երկարատեւ մաքառումներէն
յետոյ երբ որոշուեցան այդ երկու պետութեանց սահ-
մանները՝ Հայերու նման Քուրդերն ալ ենթարկուե-
ցան ասոնց: Բայց թուրքերու, ինչպէս և պարսիկ-
ներու լուծը անուանական եղաւ վերջիններուն հա-
մար, որոնք իրենց ցեղապետներով ու շէյխերով հա-
րուսակեցին իրենց կիսանկախ դրութիւնը: 1846 ին
Պահտանի իմիրը՝ Պէտիր խան պէյ (*) քրդական պե-
տութիւն մը հիմնելու լուրջ ու զօրաւոր ձեռնարկ
մ'ըրաւ և կարեւոր յաջողութիւններ ալ ունեցաւ:

(*) Երբ Պէտիր խան պէյ՝ Պոթան գաւառի Միր (իւ-
խան) Պոլիս սարագրելու համար հսկողութեամբ Տիգ-
րանակէրս բերին՝ քաղաքին մէջ խոր յուզում մը կը
սլւէր: Թուրք կառավարութիւնը հրամայեց որ հանրա-
յին խրախնանք մը տեղի ունենայ: Հո՞՞նք բազմութիւն
մը բերդին հրապարակը հաւաքուեցաւ որուն մէջտեղը
պատրաստուած կը կենար Պէտիր խանի խամանիկ արձանը,
փայտաւեցի բնական մեծութեամբ, յաղթանդամ մարմ-
նով ու երգական սարագով: Մինչ կալանաւոր Միրը
քաղաքին կուսակալին հետ մեծ հիւրի մը յարգանքը կը
վայելէր ու պալատի պատուհանէն բնակչութեան շար-
ժումները կը դիտէր, ասդին հրապարակին վրայ իր ան-
ձին արձանը որ վառօրով լեցուած էր կրակ առած՝
իր առանցքին վրայ քանի մը շրջաւարձիկ շարժումէ ետք
անեղ որոտումով կը պայթէր: Քիչ մը հեռուն, հանդի-
սասեաներէն ձայն կը բարձրանար յանգաւորը յան-
ցանքը քաղեց ...: Երեք ամիս ետք Պէտիր խան պէյը
Պէտիր խան փառա կ'ըլլար: Զ. Մ.

բայց ուժեղ կազմակերպութեան մը պակասէն ձախողեցաւ ու պարտուեցաւ Սուլթանին բանակներէն: Քուրդերը ըլլալով անկազմակերպ, անքաղաքակիրթ և ցեղական կեանքով ապրող նախնական ժողովուրդ մը՝ չկրցան համազգային զօրաւոր դադափարականի մը շուրջ հաւաքուիլ: Իրենց հայրենասիրութիւնը դեռ ցեղական ինքնապահպանութեան բնագոյնն անդին չէ անցած ընդհանրապէս: Վերջին շարժումները միայն ազգային արթնցնող սգիին առաջին ցնցումները կարելի է համարել:

Թուրք կառավարութիւնը շահագործեց քուրդերու ագիտութիւնն ու մոլեռանդութիւնը, դարձնելով զանոնք գործիք իր հայաջինջ քաղաքականութեան, որ յանգեցաւ եղերական վախճանի մը՝ դարերով բնակակից և արհեստակից այս ժողովուրդներուն համար:

Կրօնը.— Արարական արշաւանքը դէպի Պարսկաստան է. դարուն՝ ոչ միայն վախճանը եղաւ պարսիկներու հին կրօնին, այլ և քուրդերու բնիկ հաւատքին, որ իր գլխաւոր գիծերուն մէջ պարսկականէն տարբեր չէր: Այսօր քուրդերը ճանչցուած են Սիւննի մահմետականներ: Բայց անոնց մէջ կայ կարեւոր զանգուած մը որ անուանապէս միայն իսլամ է, իսկ իրականին մէջ կը հետեւի տեսակ մը ծածուկ կրօնի, որ խառնուրդ մըն է փոքր Ասիոյ նախնական հեթանոսութեան: Զրադաշտի հաւատքին, քրիստոնէութեան և իսլամութեան: Այս աղանդաւորները ծանօթ են Գըզլ - Պաշ, Ալի - Իլահի, Եզիտի անուններով: Սուրիոյ Ալէվիներն ալ անոնց հաւատակից են: Կան նաև թրքախօս Գըզլ - Պաշներ: Անոնց հաւատքի գլխաւոր տարրերը կրնանք ամփոփել հետեւեալ կերպով.

Ա. — Քրիստոնէական — կը հաւատան Քրիստոսի՝ իբր աստուածորդի և փրկիչ. Ս. Կոյս Մարիամի՝ իբր աստուածամայր: Կը յարգեն սուրբերն ու սրբավայրերը, ինչպէս նաև քրիստոնէական կարգ մը տօներ: Ունին նուիրապետութիւն, քահանայական (տէպէ) տեսակ մը եպիսկոպոսական (փիր) և պատրիարքական աստիճաններով: Իրենց կրօնապետը կամ շէյխը կը բնակի Խուպիարի մէջ՝ Սվազի մօտ:

Բ. — Չրադաշտական — հեթանոսական. — Կը պաշտեն արեւը, լուսինը, կրակը, որ անշէջ կը պահեն օճախին մէջ, բարձունքները, մայրի ծառերը և ակերը: Ունին աստուածային անձնաւորեալ զօրութիւններ ալ, որոնք կը յիշեցնեն Չրադաշտական կրօնի Ամեռա Ապկնիսաները: Կը կարծուի թէ անոնք հին անհատական հաւատացեալներու նման ունին գաղանի ծիսակատարութիւններ, ուր խառնակեցութիւնը (*) պաշտաման մէկ մասը կը կազմէ:

Գ. — Մահմետական. — Իսլամական կրօնը ասոնց համար շարք մըն է՝ պաշտպանելու համար զիրենք տիրող տարրին հալածանքներէն: Թշխատութիւնը պարտաւորիչ չէ: Կիները չեն ծածկուիր: Ոգելից ըմպելի կը դործածեն: Չեն հաւատար Մուհամէտի աստուածային նկարագրին: Իսլամական կրօնի միակ գէմքը՝ որ մեծ յարգանքի և պաշտամունքի առար-

(*) Այս խառնակեցութիւնը որ տեղի ունենալ կը կարծուի ցայգահանդեսներով՝ լոյսերը մարելէ ետք, Հայ - Պաղիկեաններու, Արեւորդիներու, Եգիպտոսի Պաղպաւներէ զատ Տուրքիներուն ալ կը վերագրեն ոմանք: Սակայն այս վերջին քաջ եւ հիւրասէր ժողովուրդին հետ սպրոդներ այս տեսակ սովորութեան մը չգոյութիւնը կը հաստատեն: Յ. Մ.

կայ է՝ Ալին է: Եղիաթիները, որոնց թիւը 50.000 կը հաշուըուի Մուսուլէն մինչև Հայաստան, իրենց հաւատալիքներու գլխաւոր գիծերով նման են Գըզլ - Պաշներուն: Բայց նուազ կամ երբեք Մահմետական և աւելի զրադաշտական (*): Հակասակ առաջիններուն ասոնք կը պաշտեն Սատանը կամ Արհիմսը, անոր մէջ ալ տեսնելով աստուածային սակղծագործ ուժը, իրաւ թերի, բայց իր լինելութեան մէջ, որուն պատճառը կը խուսափի մեր հաւնաւոր խմացականութենէն: Բայց կը հաւատան թէ Ամենակարողին համար ամէն ինչ գէպի բարին նախատահմանուած ըլլալով՝ չարն ալ իր վախճանին մէջ բարի է:

Թէ՛ Գըզլ - Պաշները և թէ՛ Եղիաթիները ունին իրենց Ս. Գիրքերը: Առաջինները գաղանի կը պահեն զայն, բայց վերջիններունը թարգմանուած է:

* * *

Այս, մինչև հիմա Գղըլպաշներուն Ս. Գիրքը ձեռք ձգուած չէ, կը հետեւցուի որ ասոնց քով պաշտամունք, կրօնական ծիսակատարութիւնք աւանդական ուղիով տեղի կ'ունենան: Ասոնք կը խոստովանին իրենց հայ և նամաւանդ Երուսաղէմը շատ սիրած ըլլալը: — Մենք քուրդ կամ տաճիկ (թուրք) չենք կ'ըսէ Գղըլպաշը, երբ հաճ երթանք՝ Երուսաղէմ կ'երթանք, աւելի հայ՝ քիչ մ'ալ խրիսթիան — քրիստոնեայ ենք: Ասոնց մեծ մասը թուրքերէն կը խո-

(*) Այս մասին թուրքեր լաւատեղեակ են, յանախ կը կրկնեն իրենց համոզումը «Կեալուրա պագարազ Գիւրս մուսուլման»․ այսինքն անհաւասին, քրիստոնեային նայելով՝ Քուրսք մուսուլման կը համարուի․ իրականութեան մեջ մուսուլման չէ:

սին. կարծես քուրդերէն ի սպառ հեռացած. բայց
Եղիտիները իրենց Ս. Գիրքը ունին որուն Միսնաֆա
Բաշ — Սեւ Գիրք — անունը կուտան:

Եղիտի բառը որ քուրդը կ'արտասանէ «էզտի»,
յոգնակին «էզտիան» կը նշանակէ տէր, սեփականա-
տէր. ինչպէս Գզըլպաշ բառը՝ կարմիր - գլուխ,
պարսիկն ու թուրքը զայն գրական լեզուով Սար
Սուխ կ'անուանեն և, քուրդն ալ Սար - Սոր, որ ըսել
է կարմիր գլուխ:

Արդէն շատ մը քրդական աւատներ ալ (Աշիր,
Աշտիր) իրենց արածած ոչխարներուն գոյնով կ'ա-
նուանուին ինչպէս ազ - գոյունլու, գաւա - գոյունլու,
ճերմակ ոչխարական սև ոչխարական:

Եղիտիներ մեր պատմական Արեւորդիները կը ներ-
կայացնեն, Գզըլպաշներն ալ գրեթէ Հայ Պաւղիկեանք:

Մեր Ազգ. պատմութիւնը մեզ կը գիտցնէ որ երբ
հայ Ազգը քրիստոնէութիւնը ընդունեց շատ մը հայ
քուրմեր, քրմապետներ իրենց համախոհներով պայքա-
րի լծուեցան այս նոր վարդապետութեան դէմ. Փրոֆ.
Մինասեան լրիւ պատկերը կուտայ հայ աղանդաւոր-
ներու, երբ կ'ըսէ թէ Հայ ազգին քրիստոնէացումը,
ուրեմն չկարողացաւ բախրովին անհետացնել հին հե-
թանոսական հաւատքը ժողովրդական ամէն խաւե-
րուն մէջէն: Մանաւանդ Հայաստանի լեռնադաւա-
ռային բնակչութեանց մէջ մնացին հայկական խոշոր
համայնքներ, որ քրիստոնէութիւնը ընդունելով հան-
դերձ չհրաժարեցան իրենց հին հաւատքին ամենէն
հիմնական վարդապետութիւններէն ու պաշտամուն-
քէն:

Եւ ասիկա շատ բնական մէկ հետեւանքն է լեռ-
նական հայաց անկախութեան ոգւոյն և հայ ցեղին
պահպանողականութեանը: Այնպէս որ, նոյնիսկ ԺԲ.

դարուէն, Արեւորդիներու և ուրիշ նման ազանդաւորներու մեծատարած համայնքները կը գտնենք Հայաստանի զանազան կողմերը:

Պատմական ա՛յս է շրջանին է որ Սելճուղեան տիրապետութիւնը կը տարածուի Հայաստանի վրայ: ՇԻԱ իսլամներու տիրապետութեան յարուցած կրօնական հալածանաց այս շրջանի անջրպետը կտրելով՝ կը գտնենք որ Գղըլպաշ, Եղիտի, Անսարիէ և այլ անուաններով ժողովուրդներ կ'ապրին ճիշդ հայկական այն գաւառներուն մէջ, ուր քանի մը դար միայն կ'ապրէին Պաւղիկեանք, Դոնարակեցիք, Արեւորդիք և այլ հայ ազանդաւորներ: Անխուսափելի կերպով կ'առաջնորդուինք եզրակացնել թէ՛ մեր այսօրուան Գղըլպաշ, Եղիտի, Անսարիէ (Ֆելլաճ) և ուրիշ արսաֆնապէս Մահմեդական ու քրիստոնէական հեթանոսութեամբ գոչուած քրիստոնեաներ, հարազատ սերունդներն են հայազգի Պաւղիկեանց, Դոնարակեցւոց, Արեւորդիներու և այլ յարակից ազանդաւորներու:

Ամփոփենք ուրեմն մեզ անխուսափելի կերպով այս եզրակացութեան առաջնորդող ապացոյցները:

1) Բոլոր այս Քրիստոնեայ - Մահմեդական ժողովուրդները Արմենական տիպ կը կրեն: — աւելի զուտ ու մաքուր Արմենական տիպ՝ քան ճիշդ ինքն հայերս: Հետեւաբար, անհերքելիօրէն հայոց ԱՐԵՆԱ-ԿԻՅՆԵՐՆ ԵՆ անոնք: Անժխտելի է ցեղակցութեան այս ապացոյցը, եթէ հաւատք պիտի բնծայենք կենսաբանական գիտութեանց այս մասին բրած վրձնական յայտնութեանց:

2) Ինչպէս Գղըլ - Պաշներու, Եղիտիներու հաւատալիքներուն հին հեթանոսական տարրերն ամենատեսակ ազերս ցոյց կուտան մեր հեթանոս Հայոց և հայ քրիստոնեայ ազանդաւորաց հաւատալիքներու

տարրերուն, նոյնպէս ալ անոնց քրիստոնէական հաւատալիքը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հաւատալեաց կը նմանի՝ երբ վերջինս տարրերի Յոյն կամ Կաթողիկէ Եկեղեցիներու հաւատալիքէն:

Իբրեւ օրինակ կրնանք յիշել Գղըլպաշներու մատուցած յարգանքը ՀԱՅ Սուրբերուն, մասնաւորապէս Ս. Սարգիսի, և Զատիկը ՀԱՅՈՅ հետ տօնելու իրենց սովորութեան:

3) Այսօր միեւնոյն դաւառներուն մէջ համախմբուած են հոծ բաղմուծ իւնները Քրիստոնեայ Մահմետական այս դանազան ժողովուրդներուն, ուր համախմբուած էին հոծ բաղմուծ իւններ՝ մեր Հայ քրիստոնեայ ազանդաւորաց: Մասնաւորապէս ճշմարիտ է ասիկա Պաւղիկեանց ու Գղըլպաշներու մասին: Ուրիշ ոչ մէկ կերպով կրնանք մեկնել այն իրողութիւնը, թէ ճիշդ Պաւղիկեանց դրաւած դաւառներուն մէջ, Սելճուղեան ՇիԱ իսլամ կրօնի տիրապետութեան քանի մը դարու շրջանէն յետոյ, կը դանենք ցեղային ու կրօնական տեսակէտներով Պաւղիկեանց յար և նման Գղըլպաշներ, որոնց Պաւղիկեաններէն ունեցած միակ նշանակելի տարրերութիւնն է՝ իսլամութեան ՇիԱ ձեւը, որ իբրեւ դիմակ իրենց կրօնին վրայ կ'աւելցնեն:

4) Օտմ. թրքաց տիրապետութենէն առաջ եղած ըլլալու է Պաւղիկեան և այլ ազանդաւորաց ձեւական իսլամացումը, քանի որ իսլամութեան Սուննի ճիւղին կը պատկանին թուրքեր, և բոլորովին անհաւանական է որ իրենց բռնութեանց տակ իսլամացող համայնքներ տարրեր ու հակառակորդ ճիւղ մը որդեգրէին:

Վեց կամ եօթ դար առաջ ապրող դանազան Հայ քրիստոնեայ ազանդաւորաց սերունդներն են,

ուրեմն, մեր աշտօրուան Գղըլպաշներ, Եղիտիներ, Անտարիներ և այլ արտաքուստ միայն Մահմեաակա- նութիւնն ընդունող հասարակութիւնք. որոնք, սա- կայն, խորշելով խորշած են թուրքին հետ ամուս- նական յարաբերութիւններէ, և այսպէս մաքուր ու անաղարտ պահած են իրենց հայկական արիւնք մոն- կոլական կամ այլ խառնուումներէ:

Պաւլիկեանք նոր վերազարթնում մ'ունեցան թոնտրակեցի Սմբատ անուն առաջնորդի մը ղեկա- վարութեամբ, Զրդ դարու կէսէն սկսեալ: Ասողիկ պատմիչը կ'ըսէ. — «Երեւցաւ Սմբատ, թոնտրակաց առաջին, ի Զարեհեանդ գեղէ, ի Ծաղկոտն գաւա-ռէ, հակառակ ամենայն քրիստոնէական կարգաց»: Իսկ Գրիգոր Մաղիստրոս կը գրէ — «Պիղծն Սմբատ, անիծեալն այն երեւցաւ յաւուրս տեառն Յովհաննէսի և Սմբատայ Բաղրատունւոյ»: Այժմու Տիասիւն գա-ւառն է Ծաղկոտն կոչուած գաւառը: Սմբատ իր գործունէութիւնը սկսաւ Հարք գաւառի թոնտրակ գիւղը ընկելով կեդրոն, որով իր տարածած աղանդն ալ կոչուեցաւ թոնտրակեցւոց աղանդ: Այժմու Մա-լաշկերտ գաւառին մէջ գիւղ մըն է թոնտրակ: Քրդեր այս գիւղին կ'ըսեն «Թանտուրակ» և իրենց հատուկտոր աւանդութեամբ «Թանտուրակը պատե-րազմիկ քուրդերուն կռուալայրն է»: (Թանտուրակ վարկեհքի շարքերէն քուրտան է):

Արաղօրէն ծաւալեցաւ թոնտրակեցւոց աղանդը, Պալաղիաի, Խնուսի, Դերջանի, Տերսիմի, ամբողջ գաւառաց մէջ, որոնց դէմ կատաղի հալածանք հա-նեց Գրիգոր Մաղիստրոս, որ կուսակալ անուանուած էր Վասպուրականի, Տարոնի Մանաղկերտի, Արճէշի, Բերկրիի և Միջագետքի: Մաղիստրոս զինու զօ-րութեամբ թոնտրակ եկաւ, որ իր իշխանութեան

տակ կը դանուէր, և զոր «Շնալանի» կ'անուանէ, և ուր «քնակեալ էին» կը գրէ՝ «Արք հանդերձիւք կրօնաւորաց և կանանց բողոքականաց բողից»։ և կը հրամայէ «Տապալե'լ զհիմունս յարկաց, և հրձիգ առնել, և զինքեանս հանել ի սահմանաց իւրոց»։

Բիւզանդիոնի կայսերաց և հայոց կողմէն Պաւլիկեանց և այն ճիւղերուն դէմ հանուած բոլոր հալածանքը չկարողացաւ բնաջնջել զանոնք ո'չ Հայաստանէն և ոչ Եւրոպայէն։ Բիւզանդիոնի հայազգի անուանի կայսրերէն Յովհաննէս Չմիշկ (970) Պաւլիկեան մեծ զաղուծ մը տարաւ հաստատել Թրակիա։

Անգլիացի Լէյսի Մէյրի Մարթակու անոնցմէ Գիլիփփալի մէջ գտաւ 18րդ դարուն։ Իսկ 11րդ դարուն՝ իրաւակիրները այս աղանդաւորաց համայնքները գտան Սուրիայ մէջ։

Հայաստանի մէջ ևս Պաւլիկեանց զանազան ճիւղերը շարունակեցին իրենց աղանդները, որոնց նշանաւոր հետեւորդները Արեւորդի կը կոչուէին, Արեւու պաշտաման իրենց բնծայած մեծ կարեւորութեան պատճառաւ (*):

(*) Արեւորդիներ անուանապէս ծանօթ էին Տիգրանակերտցիներուն, ոչ-հայեր գանոնի Շամշի, (Շամսի) կը կոչէին. որքան որ այս աղանդաւորները հազուագիւտ էին, բայց իրենց բնավայրերու հետքեր կը մընար Բաղաֆի Մերսին դուռնի դէպի հարաւ մէկ երկու ֆիլովքեր հեռաւորութեան վրայ։ Մամիկները շատ բաներ կը պատմեն ասոնց մասին։ Որպէս քէ երբ արեւորդի մը հիւանդ անկողին իյնայ, իրենց չփահանան անմիջապէս լուր կ'առնեն. կուգայ հիւանդին ֆով, իր ունեցած, գիտցած, դեղ ու դարմանք կ'ընէ երէ չյա-

Այս մասին Օրմանեան Արքեպիսկոպոս իր «Ազգապատում»-ին մէջ կը գրէ. «Ներսէսի հայրապետական դործունէութենէն աւելի նշանաւոր է Արեւորդիներու դարձը: Ասոնք հայ ազանդաւորներն էին, զորս Ներսէս կը համեմատէ Հռոմ Պաղոմ իշտաներուն, որոնք Պուլղար Բոկոմիլներ են, հին Պաւլիկեաններու ճիւղ մը: Հայ Թոնարակեցիներու նման ազանդ մը, և թերեւս հաստատած մը Ամայեցիներու և Շաղթացիներու, որոնք յիշուեցան Պահլաւունիի տուն: Սակայն Ներսէսի տուած բացատրութեանց մէջ, Թոնարակեցիներու կամ Պաւլիկեաններու հասարակ եղող նշաններէն աւելի կը շեշտուին՝ Արեւի պաշտօնը, սատանայի պաշտամունքը և բարտի ծառին յարգանքը, և այս կերպով կը մօտենան, ներկայիս Եղիտի կոչուած ցեղին:

(*) Սամսատի Արեւորդիներէն խումբ մը փափա-

ջողի քանի մը օրէն զայն ոսփի հանել, կը դիմէ սարօրինակ արարփի մը: Այս չփահան իւր ծոցը կը կրէ ձեռքի մեծութեամբ եփեցոսէ տուփ մը, որուն կափարիչին վրայ մանկիկի մը պատկերը փորագրուած է, տուփին պարունակութիւնը միայն ինքը գիտէ. կամայ մը այս տուփը հիւանդին բերնին վրայ կը դնէ եւ հիւանդը իսկուհի սասնակով վայրկեան ետք վերջին շունչը կ'աւանդէ, կը մեռնի եղբ: Հիւանդին պարագաները ջերմօրէն այս արարողութեան կը հպատակին, որպէս թէ իրենց սիրելիին կրօնքի վերջին պայմանը լրացնելով իրենցմէ կը բաժնուին:

(*) Սամուսաս, ասորական հնչումով Շամսաս, քրեական Սամսաթ քաղաքը կը գտնուի Ասիականի հարաւակողմը Եփրատ գետի աջ եզրէն քանի միլ. հեռաւորութեան վրայ: Այսօր միայն աւերակներ կը մնան:

քելով հայ եկեղեցւոյ մէջ ընդունուիլ, թորոս Ար-
քայիսկոպոսին և Գաղան իշխանին դիմած էին.
անոնք կաթողիկոսէն կ'ուզեն սորվիլ թէ ինչ ձե-
ւերով պիտի ընդունուին: Ներսէսի այս առթիւ գրա-
ծը ունինք, (ընդ. 223 - 229): Ուր նախ ամէն դար-
ձողները և չղղչացողները ընդունելու քրիստոնէական
սկզբունքը կը բացատրէ, յետոյ չմկրտուածները
մկրտութեամբ և մկրտուածները խոստովանութեամբ
և ապաշխարութեամբ ընդունիլ կը հրամայէ՝ խոր-
հրդական ծէսերը պահելով, և յատկապէս արեւէ և
սատանայէ ու բարտիէ հրաժարումները կը շեշտէ:
Պաշտօնականք քրիստոնէական ճիւղ մը նկա-
տուած էին, բայց հաղիւ թէ քրիստոնէական էական
նշաններ ունէին: Երկարմատեան, Մազդէական
սկզբունք կ'ընդունէին (*) Սատանային պատիւ կ'ըն-

(*) Երկարմատեան Մազդէական սկզբունք (Maz-
déisme) նախկին իրանցիներու — Մաս, հին Պարսիկ,
Պարթեւ — եւ այլ ազգերու կրօնն է, որ կ'ընդունէր
երկու սկզբունք՝ Բարի եւ Զար:

1. Արամաս՝ (Ormazd) բարի սկզբունքը աշխար-
հը ստեղծած է եւ գայն կը կառավարէ վեց բարձրա-
գոյն եւ երկրորդական ոգիներու օժանդակութեամբ
(Amsha Spands) եւ (Yazatas) որոնք սիեգ երբ կը
լեցնէին:

2. Զար սկզբունքը Ahriman, կ'աշխատէ քանդել Արա-
մասի բարեբար գործը, այս ալ իր կարգին վեց վնա-
սական ոգիներու եւ դեւերու (Daevas) օգնութեամբ:
Մազդէականներ կը հաւատան որ այս պայքարը պիտի
վերջանայ Ահրիմանի պարսութեամբ, եւ կ'աւարելու-
թեան յաղթանակով: Մազդէական կրօնին բարեկոր-
գիչը եղած է Զրադաշտ, (Ոսկի դաշտ) անունով իրանցի

ծայէին արեւի և լուսնի պաշտօն կը մատուցանէին, աշխարհքը ու մարմինը իբրեւ չար սկզբունքի դործ կը նկատէին, արտաքին պաշտամունք կը մերժէին, խաչն ու Աստուածածինը կ'անարգէին, եկեղեցի և իշխանութիւն չէին ճանչնար, և ընդհակառակը շատ մը չարքաշ սովորութիւններ կը դործադրէին, հազար ու մէկ աւելորդապաշտ ձեւեր ունէին. ինչպէս էր միածին մանկիկ մը ձեռքէ ձեռք նետելով մեռցնել, այդ միածինի վրայ երդնուլ, անոր արիւնով զանգուած խմորեղէններ պատրաստել և ուտել, ու մահուամբ աղանդապետ որոշել:

Ուրիշ կէտ մըն ալ, որ այդ աղանդաւորներուն

մը, Քրիստոս վեց դար առաջ, որ կազմեց մոգերու (mage) դասակարգը, հումանիւ ծուխի (հոս):

Մոգ՝ մեր ծուխ բառին հումանիւ՝ մուխն է. պարսիկներ եւ քրդեր ալ կ'ըսեն մուխ, յոգ. մուխան, պէսին ալ փիւ մուխան, մոգպէս (հոսապէս):

Մեր Ազգ. պատմութիւնը հին իրանցիներուն կրօնք իր բարենորոգիչի անունով կոչած է Զրադաշտային կրօնք: Արեւմտեան այս բարենորոգիչին կ'ըսեն Zoroastre կամ Zara-thoustra:

Կայ նաեւ Մադսուսիական (malthusianisme) անունով ելոյթ մը, որ երբեմն վերինին հետ կը շփոթեն ունան. ասիկա բոլորովին սարբեր է Մադդեական քրդականին:

«Malthusianisme»-ը տեսաբան Անգ. Thomas Robert Malthus-ի յառաջացուց կարծիքն է որ իր հեղինակած «Essai sur le principe de la population» անուն երկովը երկրին բնակչութեան յարատեւ անուր որպէս վտանգ կը ներկայացնէ մարդոց ապրուստին եւ կը ջանագովէ սերնդագործութիւնը չափաւորել:

յատկանիշը կրնայ նկատուիլ, մոլեգին կատաղութիւն էր, որով ամէն տեսակ բռնութիւններ, ըմբոստութիւններ, մինչեւ իսկ ապստամբութիւններ իբր գովելի արարք կը դործուէին իրենց աղանդը պաշտպանելու համար: Ասկէ յառաջ կուգար, որ իրենց կրօնական զեղծումներն իբր հանրային ոճիրներ կը նկատուէին և օրինական խստութեամբ և մինչև իսկ զինու զօրութեամբ զանոնք զսպելու հարկ կը տեսնուէր: Ինչպէս է դարէն առաջ Հայաստանի Բորբորիտոններ և Մծղեացիներն Պաւլիկեանց նախորդներն նոյնպէս ալ յետագայ տարիներու մէջ կաշմեցիք, իյնուսցիք, Թոնարակեցիք, Արեւորդիք և այլ նման օրինակ աղանդաւորներ՝ նոյներուն յաջորդներն եղան ինչ ինչ փոփոխութիւններով և մինչև իսկ վերջին տարիներուն Եղիտիք, նոյներուն սերունդը կը նկատուէին: Ժ. դարուն մէջ կայսերական հալածանքներու ենթարկուեցան, Տեփրիկէի (Տիվրիկ) կոտորածէն ետքը դէպի արեւմուտք ալ ցրուեցան. և իրենցմէ ծագում առին Պաւլիարիայ Բոգոմիլները (Bogomiles: hérétiques bulgares) և Եւրոպայի Ալբիգեանները (Albigéois):

ՔՈՒՐԴԸ ԱՅՆՊԷՍ ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ Է

Նախապէս յիշուած քուրդ քանակը որքան ալ
չափազանցեալ նկատուի, դարձեալ քիչւոր ըլլալէ հե-
ռու է: Քուրդն ունի իր եօթը դաւառական լեզուներ
(dialecte) որոնք են.

Սորի կամ Սորանի	=	Sori, Sorani
Քուլհորի	=	Kulhori
Պեխթիարի	=	Bextiari
Հավիրման	=	Havirman
Կեւրան	=	Gevran
Զազի	=	Zazi
Քուրման	=	Kurmanc

Եօթն ալ մեր լեզուին հետ խնամուած լին ունին:
Տիրական լեզուն Քուրմանճին է, Հայաստանի հա-
րաւի սահմանէն որքան վար իջնենք դէպի Պաղտատ,
այնքան քուրդ լեզուն փոխուած կը դառնենք:

Հայերէն Մեկ երկու երեք չորս հինգ... suu
Քուրմանճ եկ sn սե չար բենն... suh
Զազան եկ sn երե չար բանն... suu
Տղային՝ քուրմանճը կ'ըսէ լաւ, լաւիկ, (մանկա-

ւիկ):

Տղային՝ Զազան կ'ըսէ լան, լանխոր = շատկեր:
Թուրքին՝ Քուրմանճը կ'ըսէ Բումի, Եղիտին Դա-

նիկ:

Քանանային՝ Քուրմանճը կ'ըսէ գաւա, Զազան՝

skrskr:

Ընկերային կեանքի տեսակէտով Քուրդը կը բաժնուի երեք դասակարգի. ա) քաղաքացի (պաժարի). բ) գիւղացի նստակեաց (կուլտի տամանի). գ) վաշկատուն (քոչար):

ա) Քաղաքացին ցեղին նկատմամբ անտարբեր է, անդիտակից ըլլալու աստիճան, հերիք է որ կրօնքին լաւագոյնը ունի, որով ինքզինք գերադաս կը համարէ չուրջիններէն: Զբաղմունքն է կալուածատիրութիւն, ցանք ցանել տալ, անասուն բուծել տալ, արդիւնաբերութիւնը վարել: Ասիկա կը կոչուի աղա, պէկ, մուլա, շէխս, շէյխի որդի, անուանեալն հաճի:

բ) Գիւղացին կը զբաղի երկրագործութեամբ, է միանգամայն անասնաբոյժ և պարտիզպան, մաքուր և հիւրասէր. մեծ հաճոյք կը զգայ երբ հիւր ընդունի. անկողիններու նորը, տան վերի մասը, ուտելիքի ընտիրը հիւրին համար կը պահէ: Իսկ կինը կով ու ոչխար կը կթէ մածուն, իւղ, պանիր պատրաստելու: Այժ ու ոչխար կը խուզէ, տանը համար կապերա, դաւակաց համար հագուստ ընելու:

գ) Վաշկատուն Քուրդը քոչար աւելի անկախ խաչնարած ու որսորդ է. ընտրեալն հարազատ դաւակ, դէնքը վրայէն պակաս չէ, ինչպէս իր հօտերը անպակաս դալլախեղդ (կուրխենեք) դամփուէ: Տարածուած խօսք մը. «Վաշկատուն արու մարդը չի պատի առանց սուրի և խանչարի»: Մերէ քոչար նա կերէ պէ չուր ու պէ խանչար»: Ան տարւոյ եղանակներուն համեմատ իր վայրը (քրդերէն վար) կը փոխէ: Զմեռը դաշտ կ'իջնէ, իսկ ամառը լեռ կ'ելլէ, — Զոզան — հայկական բարձրավանդակ:

Վաշկատուն քուրդին չուն հարսանեկան թափօրի մը երեւոյթը, զուարթութիւնը ունի:

Մեր պատմութեան էն ճշմարտագին շրջաններ

րուն ուր համաատարած աղէտը իր գաղաթնակէտին հասած էր, տեղ տեղ գանուեցան քրդեր որ ի գին ամէն զոհողութեան աղէտեալներէն մաս մը փրկեցին:

Հիմա, բարի շրջանի մը նշանները չեն պակասիր, իրենց լեզուն մշակելու, ցեղային ծագումը պարտելու փափաք մը, հետաքրքրութիւն մը կամ մաց կամաց կ'աւրուագծուի իրենց նորածին մամուլի էջերուն վրայ: Որովհետեւ, 1932-էն ի վեր կարգ մը լուսամիտ Քրդեր Պէտիրխանեան եղբայրներու — Ճէլատէզ և Քամիրանի առաջնորդութեամբ յաջողեցան լատին տառերը յարմարցնել իրենց լեզուն և մշակել նորընծայ գրականութիւն մը:

Լատին տառերով Քուրդ լեզուի ընթերցումը թուրքերուն որդեգրած ձևին պէս է, շատ քիչ տարբերութեամբ, այնպէս որ լատինատառ թուրքերէն կարդացող մը գիւրութեամբ քրդերէնը կրնայ կարդալ: Իսկ Հայաստանի Քուրդերուն այրէնդիմի կողմը լատինական է. բայց կ'ըսեն թէ ուստական և հայկական տառանշաններ ալ ունի:

Ուշադրութեան արժանի պարագան այս է որ երբ Քրդեր իրենց սեփական տառն ու մամուլն ունեցան առաջին առթիւ պարտականութիւն համարեցին Քուրանի քրդերէն լեզուի թարգմանութիւնը 1941-ին, այնպէս ինչպէս Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ 541 ին Ս. Գիւրքը հայացուցին որ թագուհի թարգմանութեանց կոչուեցաւ 1500 տարի առաջ:

Կը շնորհաւորենք մեր քուրդ եղբայրները, գուրդուրտ համակրութեամբ զեզուն կը վերաբերուինք իրենց գրական դարթօնքին, որուն անդրանիկ մասինը տեղի ունեցաւ — ինչպէս ըսի — 1500 տարի առաջ:

Քրդական մամուլը մինչև հիմա ունեցած է,
երբեմնի ընդհատումներով, հետեւեալ թերթերը.

1 Hawar,	= Օգնութեան Հասէք, շարաթաթերթ	Դա-
մասկոս,
2 Ronahi	= Լոյս	» Դամասկոս,
3 Rojanu	= Նոր Օր	» Պէյրութ
4 Ster	= Աստղ	» »
5 Gelavej *	= Աստղ Շարաթաթերթ	Պաղտատ,
6 Reya Taze	= Նոր Ուղի	» Երեւան
7 Jian *	= Կեանք	» Սուլէյմանիէ
8 Nistman *	=	» Պարսկաստան

Ծանօթ. — Աստղանիշ կրող թերթերը արարական
տառերով լոյս կը տեսնեն:

Գիր, գրականութիւն, լրագրութիւն, որքան
յարմար միջոցներ են փոխադարձ հասկացողութեան:

Իրարու անցեալը գիտնալով լուսաւոր ապագա-
յի մը պատրաստուելու հարկը ստիպողական է յետ
այսու ի սէր փոխադարձ շահերու, որ հակառակոր-
դէն մեր հայրենիքի հասարակաց շահն է:

Առաջին քայլը մենք կ'առնենք Քուրդին մօտե-
նալու, որովհետեւ մեր նախաքրիստոնէական կրօն-
քի հետքերը կը չնչն տակաւին իրենց մօտ:

Որովհետեւ մեր հայրենի լեզուին չքնաղ գանձե-
րը դարերու կուտակուած փոշիին տակ մեծ մասով
անաղարտ՝ անոնց քով կը պահուին որպէս պաղատու
ծառեր գիտակից մշակի խնամքին կարօտ:

Որովհետեւ անոնք հարազատ դաւա՛կներն էին
Հայ ազգին ու միայն դաւանական մըրկաւ անջա-
տուած:

ՔՈՒՐԴԻ ԲԱՌԻՆ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԻՄԱՍՏԸ

Ինչպէս ըսուեցաւ, մեր Ազգ. պատմութիւնը, քուրդը անուանած է կարդ, յոգ. կարդ-ք, բնական-
թեան վայրը՝ կարդուաց նահանգ:

Թուրքը զայն կը կոչէ քիւրա, քիւրտլէր, Արաբը՝ քուրա, աքրաա, Ֆրանսացին՝ Kurde, Անգլո-
Սաքսոնը՝ Kurdish, Պարսիկը՝ կուրա, յոգ. կուրաան
որ միանգամայն կը նշանակէ զայլ, զայլեր:

Քուրդեր՝ իրենց ամէն ցեղերուն տրուած այս
անունը շատ փաղաքշտկան չեն նկատեր. իւրաքան-
չիւր ցեղ իր մասնաւոր անունէն միայն հաճոյք, ար-
ժանապատուութիւն կ'զգայ:

Մեր լեզուի կանոնին համաձայն՝ նախկին կարդ,
քուրդ բառը բարդ ըլլալու պարագային կրդ ձեւը կ'առ-
նէ, ասկէ յառաջացած սերունդն ալ կ'ըլլայ կրտսեր:

կրտսեր = հետածին, պղտիկ եղբայր. հակա-
նիշը՝ նախայրի, անդրանիկ:

կարդ = պղտիկ եղբայր. գերմ. Kurt. ֆր. cadet.

Այս պարագան, քուրդ խոստովանութեամբ ալ
կը հաստատուի, երբ ան մեր և իրենց հայրենիքի
բերանով խօսքեր կ'ուզէ ներկայ քուրդ սերունդին:

... Դուք եղբայր մ'ունեիք. անիկա իմ նախածին
անդրանիկս եր. դուք զայն չեստաք. ես ձեր մէկ հո-
րեղբոր անունը անոր տուած էի Սափսար (պարզամիտ,
դիւրախաբ): Անբուծելի ցաւ մ'ունեցաւ ան, եւ ինչ-
պէս դուք կ'ըսեք, ձեր հորեղբոր պէս որուն անունը կը
կրէր, առ Աստուած փոխուեցաւ: Վեց ամսու եղբայր-
նիդ տակաւին օրօրոցի մեջ եր, եւ արդեն ոչ մէկ ասէն
կրցաւ մեջքի վրայ կենալ. ես իրեն կ'ըսեի՝ վաչկասուն-
ներ Զոգան գացին. ինք առանց ըմբռնելու բռնած-
քին իմասք խօսքի ձեւէն միայն հանոյք կ'զգար ու կը
խնդար... Քուրմանձի բառի մասին կը խօսինք յետոյ:

ՀԱՅ ԵՒ ՔՈՒՐԴ ԼԵԶՈՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Հայ լեզուն քուրդ բերնի մէջ չորս ձեւի տակ
երեւան կուգայ:

Առաջին ձեւ. պարզ բառեր, որոնց իմաստը, ար-
տասանութիւնը, հնչումը անփոփոխ, յստակ պա-
հուած են տարիներէ ի վեր, ինչպէս.

Հայերէն — դաշտ, դժուար, թաղ, ժիր, նկար,
հազար.

Քրդերէն — դաշտ, դժուար, թաղ, ժիր, նկար,
հազար:

Երկրորդ ձեւ. բառեր որոնց իմաստը քիչ մը
փոփոխուած կրած են, այնպէս որ հեռուէն զիրար
կը յիշեցնեն, բայց արտասանութիւնը, հայերէն հըն-
չումը կը շարունակէ միայն նոյնը, ինչպէս.

Հայերէն

Քրդերէն

Բուրդ = ոչխարի մոր-
թին մազը

Բուրդ = մարդու կուրծ-
քին մազը

Դերեւ = պարապ

Դերեւ = սուտ

Գառ = ոչխարի ձագ

Գառ = Այծի ձագ, ուլ:

Երրորդ ձեւ. բառեր որոնց մի քանի գիրերը
փոխուած կամ տեղափոխուած են: Այլ, ալ, էլ. այս
վերջինը լէ ալ կ'արտասանուի շատ մը հայ բերան-
ներու մէջ. ես լէ կ'երթամ, փոխանակ ես ալ կ'եր-
թամ ըսելու. «լէ»ն քրդեր շատ կը դերժածեն «այլ
և բայց»ի իմաստով, օրինակ.

Բայց ո՞ւր մնացին = Լէ քուսա ման

Ուրիշ վճռական ձեւ մ'ալ

Բայց առանց այլեւայլի դու ծոյլ ես = Լէ պալե
դու քեցակի ի:

լէ = բայց, պա = առանց, որ մեր «ապա»
 ժխտական մասնիկին կը համապատասխանէ. Դու =
 դու, քեզի = ծոյլ:

Այս փոփոխութեան հետեւանքով, լեզուին բառ-
 ուար մասերը անճանաչելի դարձած՝ կը շարունակեն
 անճանօթ մնալ հայերուս: Երբ ասոր վրայ աւելցնենք
 եկամուտ կրօնի մը պարտադրած բարբառն ու ոճը,
 մեզ բաժնող վարագոյրը աւելի թանձրացած կ'ըլ-
 լայ:

Մեր լեռնահայ գէյթունցիներու բարբառը ամէն
 հայու հասկնալի՞ է միթէ, բայց մենք դոյն գաւա-
 ռաբարբառ կը կոչենք,

Վերոյիշեալ տառափոխութիւնները մէկէն մին-
 չե ութ թիւ պարագաներու տակ տեղի կ'աւնենան,
 որով սա թուագրուած պարագաները, որպէս բանա-
 լի՝ կրնան ծառայել հայերէնը քրդերէնէն՝ և քրդե-
 րէնը հայերէնէն դուրս բերելու, զատորոշելու և
 ապա երկու լեզուներու միութիւն հաստատելու հա-
 մար:

Ընթերցողը պիտի տեսնէ որ սեւի, արկի, դե-
 լի, գալս, կուրգ, պահան, դա քրդերէն կարծուած
 բառերը կը հայանան տրուած ցուցմանքներու օդ-
 նութեամբ և երեան կուգան՝ որք, պէտք, դեղձ,
 դաղց, խուրձ, վահան, տաք հայերէն բառերը:

ա) Մէկ տառ փոխուած բառեր. մեր ծ տառը
 փոխուած է s - ի, արդէն այս երկու տառերը հայե-
 րէնի մէջ ալ իրարու տեղ դարձածուած են՝ ինչպէս՝
 ծածանիլ և տատանիլ:

Հայերէն

Քրդերէն

Ծուխ յոգն. ծուխեր

Տուխ յոգ. տուխան

զոր արարներն ալ կը դարձածեն ծխախոտի, ծուխի
 և մուխի իմաստով:

Ծառ․ յոգ․ ծառեր Տառ յոգ․ տառան

բ) Երկու տառ փոխուած բառեր․

Փափաղ, խրատ, ապրիլ փիփոփ, շրատ, ապուր

դ) վանկ մը տեղափոխուած բառեր․

Անտառ = Ան և Տառ վանկերը տեղափոխուելով
կղած են Տառ և Ան = Տառան, որ կը նշանակէ ծա-
ռեր, անտառ և միանգամայն մական, ցուպ, հասա-
րակ փայտ, ֆրն, «պուտ» բառն ալ կը նշանակէ թէ՛
փայտ և թէ՛ անտառ :

Ապեր, կղբայր = ա և պեր վանկերը տեղափո-
խելով կ'աւանդանք պերա = պերա = կղբայր :

Զորրորդ ձեւ․ ա՛յն բաղմավանկ բառերն են, որ
թէ հայերէնի և թէ քրդերէնի մէջ անխտիր կը գոր-
ծածուին միայն սա տարբերութեամբ, որ մեր լեզ-
ուին մէջ յիշեալ բաղմավանկ բառերը պարզ նկա-
տած ենք, առանց պէտքը զգալու այդ բառերուն
ծնունդ տուող արմատ բառերուն առանձինն գործա-
ծութեան, և որոնց իմաստը մեծ մասամբ մեղմէ կը
խուսափի, մինչդեռ քրդեր կը շարունակեն գործա-
ծել՝ թէ՛ բարդ բառը և թէ՛ իր արմատները առան-
ձին - առանձին, ճիշդ մեր հնչումով, ինչպէս՝

հայերէն պարտառ - իլ = յոգնիլ հարչարուիլ

քրդերէն պարսաւ․պուլն « «

(փոխարեակոն իմաստ) իսկ բառական իմաստով՝
մանդաղի առջև ըլլալ․

Պար = առջև, սաւ = մանդաղ :

Նոյնպէս խոնաւ = քիչ մը թաց, տամուկ, քրդ․
խոնաւ, որ կաղմուած է խոն = Արիւն, աւ = ջուր
արմատ բառերէ․ այսինքն մարմին մը որ իր մէջ
արեան համեմատութեամբ ջուր կը պարունակէ :
Պարսիկները դայն կ'արտասանեն խոնապ խոնապ,
իսկ քրդեր խոնաւ, մեղի պէս :

Սարկաւազ, հայերէն կը նշանակէ քահանայէ
անմիջապէս վար ստաիճան ունեցող եկեղեցւոյ պաշ-
տօնեայ. արար. Շամմաւ, յունարէն տիագոս. ֆրանս.
տիագաւը:

Սարկաւազ քրդերէն կը բաղկանայ Սար և կա-
ւազ էն. սար = պետ, կաւազ = կաւէ ամաններ, ըս-
պաններ շինող, աշտինքն բրուտ, ֆրանս. բօթիէ.
Սարկաւազ = բրուտներու մեծը վարպետը:

Իրականութեան մէջ սարկաւազը կազմուած է
երկու անուանէ և մէկ ամանցէ, որոնք են սար, կաւ
և ազ մասնիկը: Այսպէս կազմուած են՝ մեր նուազ
գրուազ և կարուակ բառերը:

Ըստ հայ բառարաններու սահմանումին, սար-
կաւազ պարսկական բառ մ'է, որ կը նշանակէ նախ-
նական եկեղեցւոյ մէջ եկեղեցական որուն կը յանձնուէր
ողորմութիւններ բաշխել, հաղորդութիւն տալ և
սրբազան անօթները պահել. այսօր քահանայութեան
կարգէն անմիջապէս վար կարգ ունեցող կղերական:

Մինչև այսօր որպէս նիւթ ունինք հայկաւը,
հայոց կաւ, որուն քիւ էրմէնի կ'ըսեն, ֆրանս. Bo-
lus կամ Bol d'Arménie: Այս կարմիր և ճարպային
հայկաւը հեթանոսական շրջանին՝ քաւրմերու կազմէ
կը գործածուէր փաքր արձաններ շինելու, իսկ քը-
րխատնէութեան շրջանին ալ կը գործածուէր հայ
վանականներու կազմէ որպէս գեղ փորհարութեան.
այս մասին թուրք մատենագրութիւնն ալ կը յիշէ
քիւ էրմէնի բառին սահմանումը, պատմականը ը-
րած միջոցին: Միւսնայն կաւով ամաններ և սպաս-
ներ ալ կը շինուին և շինողներուն ալ քրդեր կաւազ
անունը կուտան, որոնց պէտք ալ կ'ըլլայ սարկաւազ:

Հետեւաբար, կաւը՝ հայ-կաւ, տեղը՝ Հայաստան,
աշխատողը հայ, բառին կազմութիւնը հայ լեզուական

օրէնքին համաձայն ներկայացած, դարերով հայ
եկեղեցիի մէջ նուիրագործուած սարկաւաղը տակա-
ւին տեղի կա՞յ պարսկական մակդիրով միայն ծան-
րաբեռնելու, և այսպէս բաւականանալ, առանց պար-
զելու թէ — եթէ պարսկական է — ի՞նչ կը նշանակէ
այդ լեզուին մէջ — բաւական իմաստ — ներկայ ի-
մաստը մեզի տալէ առաջ: Նաև՝

Հաւատար՝ հայերէն պարզ ստորագրելի մըն է:

Հաւատար՝ քրդերէն երկու դոյականէ կազմուած
է, — գլուխ և նմանութիւն:

Հաւատարիմ՝ հայ. պարզ որսկական ածական մը.

Հաւատարիմ՝ քրդերէն ամբողջ նախադասութիւն
մըն է. — ևս հաւատար, միանդամայն սէր ունեցող ևմ.
և տակաւին այսօրինակ շատ բառեր:

Նախապէս յիշուած չորս ձեւերէն առաջինին
բառամթերքէն մաս մը ԱՖԳ-ի կարգով ստորեւ կը
ներկայացնենք.

ԱՌԱՋԻՆ ՁԵԻ

ՀԱՅԵՐԷՆ	ՔՐԴԵՐԷՆ	ՀԱՅԵՐԷՆ	ՔՐԴԵՐԷՆ
Աղտտ	ազաս	ախոռ	ախոր
ակահ	ակահ	ակահիմ	ակահիմ
անուշ	անուշ	ամբար	անբար
ատեն	ասեն	ապուր	ապուր
Ամիս	Ամիս (ներկայ Տիգրանակերտը)		
արտ	արս	արի	արի
աւիւն	աւիւն	աւիշ	աւշար
ափսոս	ափսոս	ախ	ախ
բաղ	բաղ	բաղդ	բաղս
բանտ	բանս	բանձար	բանձար
բարկ	բարկ	բաստեղ	բաստեղ
բիւր	բիր, բր	Բիւրակն	Բուրական
բուրչ	բուրչ	բոշի	բոշի

Յանախս քառք պի պես, զը կի պես կ'արսասանուի:

ՀԱՅԵՐԷՆ	ՔՐԴԵՐԷՆ	ՀԱՅԵՐԷՆ	ՔՐԴԵՐԷՆ
Գաւառ	գովառ	գեր	գեր, կր, gros
Գերման	Գերման	Գերմանիա	Գերմանիասան
գամ	գոմ	գոյն	գուն, կուն
գոնէ	գեյնէ	գամէշ	կամեռ (1)
գոռ	գոռ	գոռ թան	գոռան
գուն (2)	գուն	գրաւ	գրաւ, կրաւ

(1) Գոմեռ (պիւֆլ) կոմեռ, կովմեռ բաղկացած է կով եւ մեռ բառերէ. կով ծանօթ կենդանին, իսկ մեռ՝ քրդերէն կրնճանակէ նանն, ֆրես. մուռ. հետեւաբար գոմեռ քսել է նաննի կամ նաննոս կով. իրաւ է որ գոմեռը ուր որ ալ երթայ նանները տարօրինակ յամառութեամբ զայն կը հետապնդեն. հաւանական է այս պատճառով կ'ախորժի շարունակ լինելու մեջ նստիլ:

Քրդերէն մեռ կը յիշեցնէ մեր մեղրի «մեղ»ուն. = մեռ հունկովի:

Քրդեր կով բառը կը գործածեն եզի իմաստով. տրդայ կով. իսկ վայրի ոչխարին՝ մարային՝ բազ կովի կամ պերանէ կովի անունը կուտան:

Մարայ. վայրի ոչխար սարի ոչխար. ֆրես. mouflon. ժամանակին հայ որսորդին նախասիրած երէն էր:

(2) Գուն = նեղի ձերպ լեռանց մեջ ուր գնչուներ (բոճաշինկեանէ) կը բնակին: Գուն եւ չու բառերէն կազմուած է գնչու. ինչպէս օղաչու: Չու, չուել՝ մենք կը գործածենք երթալու իմաստով, իսկ իրենց հով կրնճանակէ երթալ, յառաջանալ, բնկերական կեանք վարել. ասկէ առաջ կուգայ՝ ժողով = Չիվար, ժողովի նստող, ժողովական = Չիվարսիլի:

Քուրդ լեզուն ունի իր «գունիներէ»ն գումպարա, դրամի նեխք, գանձանակ, մանուկներու խնայած դրամը պահելու tirelire (ֆրես.): Գուն կրնճանակէ նաեւ հակափոր:

գրեի	գրին	գրող	գրիս, գրող
դաշտ	դաճ	դարման	դարման
դաւ	դաւ	դժուար	դժուար
դպիր	դպիր	դուն, դու	դու
դուար	դուար	դաւան	դաւան
Զաւէն	Զաւէ	զմուռ	զմուռ
զնտան	զնտան	զմելի	զմել
զուլալ	զուլալ, զրլալ	զօր	զօր
զրահ	զրահ	թալան	թալան
թաթ	թաթ	թաղ	թաղ
թաղար	թաղար	թառ	թառ
թէկուդ	թէկուդ	թեքիլ	թեքիլ
թութ	թութ	լաթ	լաթ
ժահր	ժահր	ժանդ	ժանդ
ժանկառ	ժանկառ	ժիր	ժիր
խար	խաբ	խարեալ	խաբիա
խափան	խոբան	խաղան	խաղան
խեղ	խեճ	խոր	խոր
խորեի	խորրն	խորան	խորան
կամ (ք)	կամ	կով	կով
կուռ	կուռ	կու	կու
հիմ, հիմուէք	հիմ, հիմին	հոլ	հոլ
մարիմ խոտ	մարիմ խոտ	cyclame	
մամ	մամ	մաղ	մաղ
մարի, հու	մրի, մրբոբ	մաքի	մաքի, մաքա
մենք	մե	մեք	մե
մեղ	մեղ	մեղք	մեղ
մեղք եղաւ	մեղա պին	միգիլ	միգրն
յիշողութիւն	յիւ	յիշող	յիւտար
նարմ	նարմ	նշան	նշան
նուպար	նուպար	նոր	նու
շէն	շէն	շիշ	շիւշ, շուշ

շարար	շարաբ	շատրուան	շատրուան
շաքար	շաքար	շաւեղ	շաւեր
շիրա	շիրա	շուշմա	շուշմա
շուփ	շուփե	շաապ	շաապ
շղ (հովիւ)	շղ, շղան	որմե կուգայ	շուպան
ուռ, ուռեղք	ուռ	ուշ	ուշ
ուշ միտլ	ուշաման	շապիկ	շապիկ
շափար	շափար	շափ	շափ
շաման	շաման	ֆրս. cumin	
շոկան, ճոկան	շոկան	սեասկ մր գաւազան	
պապ	պապ	պարզ	պարզ
պաքար	պակար	փաքար	պակար
պարուշ	պարուշ	պոշ	պոշ
ջերմուկ	ջերմիկ =	հանգային ջրեր	
ռահ	ռան, բե	ռոճիկ	ռոճի
սառ	սառ	սառ սառ	սարս
սար	սար	սերա	սերդ
սին	սին	սուրալ	սուրա
սնաուկ	սնաուկ	սպաս	սպաս
վեր	վեր	սք	վոք
տակ	տակ	տաշտ	տաշտ
տանկ	տանկ	տաղ	տաղ
տապար	տապար	տիպ	տիպ
տաք	տաք	դեւ	դեւ
փալլ	փալ	փալլիկ	փալսան
փուշ	փուշ	փուշ	փուշ
փրթիկ	փրթիկ	փրթած	փրթիա
քաշ	քաշ	քաշել	քաշանք
քաշաի, նաւ	քաշի	քաշաիկ	քաշիկան
քեռի	քեռի	քէն	քին
քուռի, քուռակ	քուռիկ	քուրմ	քուրմ
օձու ծաղիկ	օձու զաղիկ	gentiane	եւային, եւային:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՉԵՒ

ԲԱՌԵՐ ՈՐՈՇՅ ԻՄԱՍՏԸ ՓՈԽՈՒԱԾ Է

Հայերէն

Բրդերէն

Աղ (կերակուրի համ տուող)	աղ = հող
աղբիւս = աղբ	աղբիս = գէշ հող
արժան = արժանի	արզան = ածան
աժան = ցած գին	աժան, հաժա = արժեքաւոր
աւարակ, ընթացք մը լը	աւարսրն = ընթացք մը
աւարա = վերջացնել	դուրս ելլել, բացառուր
Բակուր (Սիւնեաց նահանգի իշխան նահապետին մականունը)	Բակուր = հիւսիս, կողմը
Գաղիկ = Հայոց թագաւորի անուն)	բա = քամի
	կուր = խիստ
	Գաղ, Գաղէ, Գաղօ = մեծ հայր, սիրելի
գաղան = վայրի կենդանի	գաղան — խաճնող
Գուրգէն = յառ. անուն	Գուրկին = յարգուած յառ.
»	» բառական իմաստ՝ վայրագ կանի՝ զգուելի, հոսած գիլոխ՝ գանկ
գանիլ, գգուիլ	հոգ՝ բուն, արմատ
գլուխ	գուժ՝ սպանութիւն
գոգ՝ գիրկ	մարգուժ՝ մարդասպան
գուժ (մահուան լուր)	գրն՝ ընել, գնել
մարդասպան	դարպաս անցքի տուրք
գրել՝ գիր գծել, համարել	» անցնիլ
դարպաս՝ տուրք	դիսքն՝ տեսնել
դարպասել՝ անցքի սպասել	քանկ՝ նեղ
դիտել (հետուէն նայիլ)	դուն նե՝ չկայ
թանկ՝ ծանր, սուղ	խիստ՝ բռնութեամբ առած է
դուն (ուրեք) հաղուած իւր	խորն՝ ունել սովորաբար
խիստ է՝ բռնաւոր է	խորն՝ ունելիք
խորել՝ գոցնալ, (անիրաւարար սւտել)	խորք՝ ուժեղ
խորթ (սէ հարազատ)	

Զաւաւկ՝ սրդի	Զաւա՝ փեսայ
Զաւէն՝ յառաւել անուէն	Զաւէ՝ նոր փեսայ
կը կրեմ՝ վրաս ունիմ	սր կրեմ՝ կ'առնեմ
կիրթ, կրթել կրթութիւն	կիրք, կրքն բռնել բան-
սալ	սարկել
կրթեալ՝ կրթութիւն	կրքի, կրքեա բռնած, վար-
ունեցող	նուած, խօսեցեալ
կեան՝ կեանք	կեան, հոգի
կակ՝ կուկիկ	հոգի՝ պնդասէր coquet
Համբեր՝ դժուարութեան	համբեր՝ նման, նմանիլ
դիմանալ	բնկեր թլլալ
հաճ՝ հաճիլ	հաճ, հաճ գրքն՝ սիրել
հարկաւ՝ անշուշտ	հարկաւ՝ միշտ
հեր՝ մաղ, անդլ՝ hair	հերի՝ բուրդ
հետք՝ դիւտ, միջոց	հետք՝ վարպետութիւն
հետքաւոր՝ կարելի	հետքուէր՝ հանհարեղ
հանկ՝ մաղիլ, ճիւղան	հանկ՝ բռնեց բեւ, կռիւ
պարսաւ՝ յանդիմանիմ	պարսիմ՝ պատասխան
սառ՝ սառնոց	սառ՝ ցուրտ, պաղ
սառարել՝ օգնել, մշակել	սառար՝ սեփականացում
սար՝ բլուր	սար՝ գլուխ, վրայ
սերտ՝ սիրալիր, պինդ	սերտ՝ պինդ, կարծր
սպաս՝ աման, պաշտօն	սպաս՝ շնորհակալութիւն
ստուար՝ շատ	ստուր՝ հաստ
(հարց) աւ փարձ	փրս = հարց, խօսք
փառ(ք) բարոյական	փառ = նիւթական
վարձատարութիւն	վարձատարութիւն
փառաւորութիւն՝ բարոյական	փառ հեպին՝ նիւթական
բան մ'ունենալ	բանին ունենալ
Քաջքերունիք (հայ	Քաջքերեան
սահմանուն)	
քաջ՝ սղի	քաջ՝ աղջիկ
քերու՝ յաւերժահարս	քերու՝ յաւերժահարս

ԵՐՐՈՐԴ ԶԵՒ

Մէկ երկու տառ փոխուած բառեր, որոնք
լեզուին ստուար մասը կը կազմեն:

Հայերէն

Քրդերէն

Աղառ կամ գերի
ամպ
գանգառ, գլոր
գալլալիկ, մահիկ
գալեկ, տակ, ռոճիկ
գարձ, չուռ, թշուռ
թարգմանիկ, թարգման
թաղ - թաղաւոր
խրատ, նուռ, ժայռ
ծոյլ, գոյլ, սուր
(կէս'ումն) կէսք՝ ամանք
կայծ, կիզիչ
կոհակ՝ լեռ
ճերմակ (ճեմբակ)
նամակ, բազուկ, գաւակ
նահաւակ, նրկշտակ
պաշտօն, չորս
պատնճան, պաշտպան
սարահարթ
սկեսուր, կեսուր
սպիտակ, ջուլհակ
վաստակ, Հմայակ
վարուցան, ցանկ
տախտակ, սարպակ
տեղ, քար, պապ
ջուռնիկ, գէս (մաղ)
քամակ-բանակ
քանակ, տար

ազաս ան ների
ավր, պրս, ապր
կանկազ, գլոր
դալալո, մահի
դայե. sa. rodի
դարս, դիռւառ, գոռառ
բարհմա. գրքն. բարհման
բան - բանսար
ծրաս, հնառ, գնար
դոլ, դոլազ, շուր
ֆես, ֆեսան
ֆոզ, caustique
չիա, պրսկ. կիռնի
կեվրա, կեվր
նամա, բազու, գաւա
նհասա, ֆրեռսա
պասսուր, չար
պաննան, պասպան
սարհար, սարհեդան
խեսուր. խուեսուր
սպիսա, ջուլիա
վասա, հմայա
պարուչան, չանիքն
սախսա, տրապա
սեր. ֆավր. պավ
չունկ. գես
ֆամա-բանա
ֆանա, դա

Հայերէն

Քրդերէն

Օր (24 ժամ տեւողութիւն)

ro

Եթէ Օր բառին առաջին տառը Րին աջ կողմը գնենք կ'ըլլայ ՐՕ, որ քրդերէն ըսել է ՕՐ:

Եթէ ԱՆ ժխտական մասնիկին առաջին տառը Նի աջ կողմը գնենք, կ'ըլլայ ՆԱ, որ է քրդերէնի ժըխտական մասնիկ, ԱՆ. ինչպէս

Անճար, անճարակ

Նաչար, նաչարա

Օր ու արեւ քրդերէնի մէջ միեւնոյն խմաստն ունին, մէկ բառով կը յայտնուին, Րօ. բայց հսկովումի պարագային կ'ըլլայ rođ, rođի ինչ որ կը համապատասխանէ ռօճիկ օրողչէք բառին:

Ինչպէս ընթերցողը նկատեց՝ միեւնոյն բառեր հայերէնի մէջ Ա տվ իսկ քրդերէնի մէջ առանց Աի կը գործածուին:

Ա տառը հայերէնի մէջ սրպէս յոգնակի կազմող ալ գործածուած է. ինչպէս

մարդ, մարդիկ, մարդեր:

Գրաբարի մէջ յոգնակի կազմող տառն է Ք:

Եթէ անձնական գերանունն յոգնակի առաջին դէմք «մենք» ի Ք տառը հեռացնենք կը մնայ մեն սրով քրդերէն անձնական գերանունն եղակի առաջին դէմքը երեւան բերած կ'ըլլանք. մեն = ես:

Ես իրմէ ստացայ մեն ժե սսանդ

Ես ձեզմէ ստացայ մեն ժե վե սսանդ

Ես իրմէ կը ստանամ եզ ժե սսդինիս

Ես ձեզմէ » եզ ժե վե սսդինիս

Ես քեզի տուի մեն դե սա

Ես իրեն տուի մեն վի սա

Ես քեզ կուտամ եզ դե սրդիս

մենք Ագամէն ստացանք մե ժե Աղամե սսանդ

մենք մեզի համար բերինք մե ժի խոբա անի

ՀԱՅԿԱՅԻՆ

Հայերէն	Քրդերէն
Ուղղ. հայց.	դու, քեզ
Սեռ. տակաւ	դու, քեզ
Բաց. գործ.	քեզ, քեզի

Եթէ մեր գրաբար անձնական դերանունը յոգնակի առաջին դէմք՝ «Մեք» ի Ք տառը հետացնենք, կը մնայ Սե, որով երևան բերած կ'ըլլանք քրդերէն անձնական դերանունը յոգնակի առաջին դէմքը. ուրիշն՝

Գրաբար Մեք,	աշխարհիկ՝ մեք, քրդերէն մե:
ջերմ. ջերմութիւն	կերմ, կերմի
տաք, տաքութիւն	դա (f) = saf
տակ	su (կ) = sak, jaksak
վար	su
վար իյնալ	su գեղին
վար հասնիլ	su հաղին
անկեալ, ինկած	ինկիա
ինկած, ցած հողի	ինկին, ենկին: Ինչ որ թըրքախօս հայերն ալ շատ կըգործածեն:

Մեր բայերուն սահմանական ներկայի մասնիկը «կր»ն քրդեր թաթով մանուկներու պէս Տը կ'արտասանեն, այսինքն փոխանակ ըսելու կը խաղամ, կը յոգնիմ. կ'ըսեն տը խաղամ, տը յոգնիմ. Ինչպէս՝

Ք.

կը նայիմ, նայուածք	sp ներիմ, ներին
չեմ նայիր, մի՛ նայիր	նե ներիմ, մե՛ ներե
կուտամ, կը տամ	sp skim
չեմ տար, մի՛ տար	նա spim, մե sk
կը միղեմ, մի՛ միղեր	sp միգիմ, մե միգե
կը չուեմ, մի՛ չուեր	sp չուիմ, մե չե
կը վազեմ, կը մնայ	sp պազեմ, sp մնա
կը նմանի, նման	sp նմինա, մինա

Ես կը մնամ, ոչ մնամ
կը խաբէ, խաբեալ
կը հալի, հալած
կը պլպլայ, փայլ
կը զռայ, զռան
թռչունները չուկցին

« Թռան գացին

եզ ք մինիմ, նա մինիմ
ք խաբինե, խաբիա
ք հալի, հալիա
ք փալփա, փալ
ք զռե, զռան
քեռ չուն

« Ֆրեան, չուն

Արարականը բառեր ալ այս կանոնին կը հպատակին:

ինչպէս՝

Քերի (զգուի), կը զգուի ք քերինե

մեշէ (քալի), կը քալէ ք մեշե

բազա (պարի) կը պարէ ք բազիսե

Անուներ, գոյականներ բայի վերածել.

(տես պարագայ թիւ 6)

Յն(ել)

Տն

Քուրդ, քրդացնել

լորի, օրօր, օրօրցնել

կեանք, կենդանացնել

վերակենդանացնել

խաբ, խաբիլ առլ

զօր, զօրացնել

երազ, (բազ) պառկեցնել

նման նմանցնել

վաստակ (յոգն) յոգնեցնել

մենք վաստակարեկ ենք եմ վաստիա մե

քուրդ, քուրդան-սն

լորի, լորան-սն

ժիան, ժիան-սն

վեժիան-սն

խաբ, խաբան-սն

զօր, զօրան-սն

բազ, բազան-սն

նեմին, նեմինան-սն

վասա, վասան-սն

Օտարամուտ անուներ որ քուրդ լեզուի մէջ

չատ կը դարձածուին և վերադրեալ կանոնին համաձայն
բայ կ'ըլլան:

Արար. ալիմ գիտուն

հարամ, արդիլել

նոմ (քուն) ննջեցնել

ես կը ննջեմ, ննջիր

ալիմ, ալիման-սն

հարամ, հարիման-սն

միլ, նիլան-սն, նիլինան-սն

եզ ք նիլիմ, պինվե

ՉՈՐՐՈՐԳ ԶԵԻ

Ինչպէս ըսուեցաւ, այն բազմավանկ բառերն են
որ հայ լեզուին մէջ պարզ, իսկ քրդերէնի մէջ բարդ
կը համարուին.

Դանդաւ, դան-դաւ	զան՝ դառնք. գաս՝ գոչիւն
դառնանալ, նեխիլ, գանիլ	զանի պուն, կանի պուն
կանչել, ցաւ յայանել	զասի, կազի գրն
ես ոչ ոքի կանչեցի	մին քիսի կազի նե գր
դատախազ՝ դատ-խազ	դոզ, դաս. խազ, ուզոդ
ես քեզ կը սեղեմ	եզ դե սք խազեմ
յոժար՝ յո-ժար	յո՝ ոչ, ժար՝ սկար
կամքը տկար	ժարկամ
Աստուած. Աստ(ուած)	Աս, Ազս, Ազսի՝ Տեր
Աստուած (քրդ. կյասէ)	խո՝ ինք, տե՝ մայր
ինքզինք մայր-ընել	խո-տե-գրն
(այսինքն) խնամել	խոտե գրն
մայրը իր գաւաղները	տե գարոնի խո պի
կը խնամէ	խոտե սրգե

ծագեց. ծա, դեց

ծագեմ (ծ=տ)

վար՝ ըր՛է, իջեցո՛ւր

հայհոյել. հայ, հայ

դժգոհութիւնը յայանե-

լու համար ազմուկ ընել

ես մարդ չկանչեցի

» » » »

ինչի է, ինչի-է

այս ինչ է

դատախար(ակ)

փարթամ փար -թամ

փանաքի. փանա-քի

սա=վար, գես= ինկաւ

սազեմ=վար ընեմ

սա՛գե, սա՛խա

հայ=կանչել. հոյ=մերժել

հայ հոյ գրն

մին քիսի հայ նե գր

մին հայա քիսի նե գր

ին=այս, չի=ինչ է=է

ին չի՞ է, եվ չի՞ է

դասի՝ ձեռք, ար՝ արար

փար=բաժին. բամ = լման

փինա = անարժէք

կարկտան, քի=մը

Յարածամ, յար-ժամ յարսամ, հարսամ
 յաճախ, յա-ճախ յարնախ, հարչախ
 դայլայլ, դայլայլիկ, դայլայլել = թռչնոց երգ
 դալալ, դալալո, դալելե = նախերգ, որոյ բառական
 իմաստն է՝ քեզ, ո՛վ դու, սիրական դալալ:

Եթէ այն անձը, որու երգը կ'ազդուի՝ արական
 է՝ դալալո, իսկ եթէ իգական է՝ դալալէ կ'ըսուի:

Հաւասար = հաւ և սար

Հաւ, քրդերէն հաւ = փոխադարձ նմանութիւն
 միութիւն, հաւասարութիւն, ինչպէս, Արամ Արային
 եղբայրն է, փոխադարձաբար Արա Արամին եղբայրը
 կ'ըլլայ և երկուքն ալ կ'ըլլան «իրարու եղբայր» =
 «Հաւպերո»

Չայները մէկ (տանկ) հաւսանկ
 գլուխները մէկ հաւսար
 շուքերը, սյժերը մէկ հաւսայե
 Սիլիվան և Սիլոբան Սիլիվան ու Սիլոբան snl
 երկու աշիրէթ ցեղեր մի- աշիրէն հաւսայե նե
 եւնոյն ուժերը ունին

Ըսել(գոչել) և ընել(գրել) իրարու = կոտրն ու գրն նե հաւ
 եղբայր չեն պիրա նե

Մենք ալ նմանութիւն իմաստով կը գործածենք
 Առհաւութիւն՝ մեծ հօր պէս, նախախնամութիւն,
 atavisme:

հաւաքել, հաւքել հաւ գրն
 « (իրարու առջեւ դնել) պար հաւ գրն
 հաւաքուածը գատել-բաժնել թի հաւ գրն
 իրար խառնել քալ լի հաւ գրն
 իրար սպանել հաւ գուժքն
 իրարու իյնալ հաւ գէքն
 » գալ, համաձայնիլ հաւ հաքն
 իրարու վրայ սարհաւ

Գրել, ազատագրել Գրն, ազագրն

Ինչպէս ընթերցողը գիտէ, մեր ազատագրել բառին գրել բայը գիր գրելէ զատ կը նշանակէ նաեւ առնել. ընել, ըստ գրաբարի, նոյնպէս քրդերէն գրն որ մեր գրելն է, կը նշանակէ ընել, առնել, ծախու գնել:

Գրաբարի մէջ գրել բային աներեւոյթն է գրեմ սահմանական ներկայ եղակի առաջին դէմք, մինչդեռ քրդերէնի աներեւոյթն է «գրըն» անցեալ կատարեալ յոգնակի երրորդ դէմք. ըրին, ծախու առին.

Անցեալ ընդունելու թիւն գրի = ըրած կամ ծախու առած ներկայ » գար, գրար = ընող և եթէ գնելու, առնելու իմաստով է՝ կ'ըլլայ գրոք, գրող, ինչ որ երեւան կը բերէ մեր գրող բառին հին իմաստը:

Տիգրանակերտի առեւտրականները շատ անգամ իրենց դժուարահաճ խօսակից գնորդներու, կատակի համար կ'ըսէին. «Եթէ դուն իրաւ գրող ես — հէքէ դու բող գրող ի, — տպրանքին արժէքը տուր, եթէ գրող չես, գրողը տանի քեզ:

Գրողին ներկայ իմաստը՝ ամէն գիր գրող կը կոչուի գրող, իսկ հին իմաստը, մեր նախահարց մօտ, Արամաղղի գրողի, գործակալի անունն էր որ պաշտօն ունէր մարդոց հագիները առնելու: Գրող = առնող. Քրդեր մինչև այսօր առնող իմաստը պահած և այդ իմաստով կը գործածեն մեր նախաքրիստոնէական բարբառը:

Անհերքելի փաստ մեր պատմական անցեալին:

Ընդհանրապէս մեր ժողովուրդը գրող բառը, բարկութեան ատեն սրպէս նախատական կամ անէծք կը գործածէ: Գրող, գրողը տանի քեզ ասացուածքը հանրածանօթ է:

Երբեմն ալ մայր մը իր աղջիկ զաւակին կ'ըսէ .
«մարդազրազը սանի քեզ», ինչ որ ըսել կ'ուզէ Աստ-
ուած քեզ ամուսին մը տայ .

Գրողը «կրող» ձեւով գրողներ և գործածողներ
կան :

Այսպէս ուրեմն մեր գրել բայը՝ տանել և բնե-
լու իմաստով, սրպէս օժանդակ բայ կը գործածուի
քուրդ լեզուին մէջ, կը ծառայէ բայերու խոնարհումին :
ընել = գրել . ըլլալ = պուլ . եղած — պուլ . եղիր = պէ
«Գրբն»ով կազմուած բայեր

Հ .

Հաւատալ, յուսա
ես ձեզմէ կը յուսամ
Հնարհակալութ . յայտնել
հանաք, կատակ ընել
չաւարած, չաւարեցնել
իրեն ընել, հազնին
իրմէն ընել, հանել
հազի'ր, հազուեցէ'ք
ես ինծի կ'ընեմ
ես ինքս կը հազուիմ
տարազրել, տարազիր
պանդուխտ, դուրս ինկած
դուրս, հեռու
ես Երեւանէ հեռու եմ
» » » »
ես քենէ հեռու եմ
» » » »
ես դուրս եկայ Երեւանէ
դեռ բան մը դուրս չ'եկաւ
քինախնդիր ըլլալ
օղնոզ, մարդասէր ըլլալ

Ք .

հաւի գրել
եզ ժի վե հաւի քր գմ
սպաս գրել
հանաք գրել
շաւ, շաւ գրել
ի խո գրել
ժի խո դրել
ի խո գե, ի խո գրել
եզ ի խո քրգրմ
» »
սարգրել, սարգրի
սարգեղի
սար, սուր
եզ ժի Բեվանէ սուր իմ
եզ սուրի Բեվան իմ
եզ ժի դե սուր իմ
եզ սուրե դեմե
եզ ժի Բեվանէ սար գեղրմ
հեծ դեղիք սար նե հաղ
քինսար պուլ
արիգար պուլ

Շէն ու պայծառ կողք շէն ու բայսառ պին
ստախօս մի ըլլաք դերեւզեր մե պին
նեքհաւն կողք ներ հին պին
սորվեցէք, սորվեսուցէք հին պին, հին գրն
տպատամբ մի ըլլաք ասե մե պին
Արամ պաշտօնի տէր կղաւ Արամ խոսի պաստուր պու

Մեր գար մասնիկը՝ ցաւաղար, խելաղար և այլն:

Գար = ընող, չօր = զոյգ. չօրգար՝ հերկող

Գար սր յաճախ գեր, կեր ալ կ'արտասանուի ընող
խմատով փիրս = հարց ու փորձ, փիրսգեր՝ հարցը-
նող, հարցապնդիչ. գեր = սակի, գիլ = արծաթ. գեր-
գեր, գիլգեր — սակերիչ: Շարգեր = պատերազմիկ:
Զօր՝ զօրութիւն. գօրգեր՝ բռնաւոր. շար՝ պատերազմ:

Գար արարական բառերու հետ կցուելով նոր բա-
ռեր կը կերտէ ինչպէս:

հիլե՝ կեղծիք. հիլեգար՝ զեղծարար

սիլն՝ հաշտութիւն. սիլիհգար հաշտարար

Քարամ, քարամգար՝ մարդասէր

Ֆեսա՝ անձնութիւն. Ֆեսագար՝ անձնազոհ

Ֆեսայի հայ դարձօն յեղափոխականներու արուած
անուն:

Ահա մի քանի տող հայ-քրդական երգի մը ուր
տարարողը Տալարիկին խօսքը կ'ըլլայ:

Ֆեսայի սարգէսին ժի ալիե վան ե

Թէն Թալօրի, աղբաւոն ճան, ճիե գասապխանե

Նեքեվին պարգուծսնե ու պար թալանե

Բուհ սրսին սրսինին սեր աղե հանե:

Բառական թարգմանութիւն

Ֆեսայիներ զուրս ինկան վանի կողմերէն

կաւղան Տալարիկ, աղբեր-ճան, վայրն սպանդանոցի

Մարդ սպաննել, թալան ընել չեն հետամտիր,

Այն հողին վրայ, հողի կուտան, կտտանան:

Գեհայի սօնի տուխուն պի չար իննիլեն
 Ան գաղ նա քրսին, ախարա անօ, գեյս ու գեննիլե
 Տե լեխին, լեխին Գեվօ կօ լեխին
 Ս ու Մ Պրաֆօ նան նաւախօ պուխրն:
 Ֆէտայիներ երդում կ'ընեն չորս Աւետարանով
 Անոնք բնաւ չեն վախնար, ով աղբրանք, դայլէ,
 շղթայէ,
 Զարկէ՛ք ուրեմն, զարկէք Գեվօն ըսաւ զարկէք,
 Ս ու Մ (անընթեռնելի) ճան եղբայր, ձեր մէջ կերէք:
 կար, կարենալ զար, զարն
 կրնամ, կարող եմ զար իմ, սր զարիմ
 չեմ կրնար, ոչ կարեմ նե զարիմ, նե սր զարիմ
 ես կրնամ դռն մը մօրթել եզ սր զարիմ զառեք սար ժե-
 զիմ
 ծունկ, անկիւն, եռանկիւն գոռ, գոռե, սե գոռե
 կօշկակար, ծունկի վրայ գոռգար
 ծունկիս նստած [աշխատող սի գոռա մին տա նոսիե,
 իմ մօրուքի հետ կը խաղայ պի բիտա մին տիլեիգե
 նիտ, նստիլ նիռ, նոսրն
 բռ, բռցնել բառ, բառ գրն
 բռնակիր, բռնկիր բռնկիր, բռնկիր
 համակիր, տածանակիր հոկիր, տածանկիր
 բառնալ, համբառնալ բառ գրն, համի բառ գրն
 գործածել իսքիմալ գրն (արբ.)
 Արամ ամէն օր մեր թողընեամ հարօ լի քաղա մեհա
 կը զեզերի սր կերե
 պալաիլ, (զե) զերիլ գիրն, կիրն
 ես կը (զե)զերիմ եզ սր գերիմ, կերիմ
 դու ինչ կը փնտռես դու չի սրկերի
 դու ինչ կը զեզերիս » » »
 ես քեզ կը փնտռեմ եզ տե սր գերիմ
 զեզերիլ, պատցնել կերն, կերանսրն

ՀԱՅ-ՔՈՒՐԴ ԼԵԶՈՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Այս երկու լեզուները իրարմէ անջատուած հեռացած ըլլալ կ'ենթադրուի գլխաւորաբար ութը պարագաներու տակ որոնց իւրաքանչիւրը եթէ աչքի առջեւ ունենանք անաչառ, ուղիղ դատողութիւն մը ընել, եզրակացութեան մը գալ գիւրին կ'ըլլայ:

ԹԻԻ 1 ՊԱՐԱԳԱՅ

Ա. — Քրդեր սովոր են մեր բառերուն առաջին բառը չարտասանել, կրճատել, և կամ

Բ. — Մեր լեզուին բառերու ոչ նուազ մասին առաջին գիրը, վանկը եթէ կրճատենք ՄՆԱՅԱԾ ՄԱՍԸ ՔՐԴԵՐԷՆ եղած կը գտնենք:

ՀԱՅ. ԿՐՃՏԾ. ՎԱՆԿ, ՄՆԱՅՈՐԴ ՔՐԴ.

Ակն, տկան	ա — կան	կան, քանի
Ահա	ա — հա	հա
աչակերտ	ա — Շակերտ	Շակերտ
անապատ	ա — նապատ	նապատ
անջատ	ա — ջատ	չուտ, չուտա
ապաքէն	ա — պաքէն	պաքէն, պեքէն
ապիկար	ա — պիկար	պիկար
ապահով	ա — պահով	պահով պեհով,
ապսպրեմ	ա — պսպրեմ	պսպրեմ
առաքեմ	ա — ռաքեմ	ռաքիմ
առաքեալ	ա — ռաքեալ	ռաքիա
առաքող	ա — ռաքող	ռաքոմ, ռաքող
առու	ա — ռու	ռու, ռոյ
արագ	ա — րագ	րագ
արեւ	ա — րեւ	րոյ
աւերակ, աւեր	ա — լեր	վեր, յողն. վերան
բոսոր	բո — սոր	սոր
գեղերիմ	գե — գերիմ	գերիմ, կերիմ

Դեղերեալ	դե-զերեալ	զերեա, կերիա
հաւ	ե-հաւ	հաւ, հաւ
հաւի	ե-հաւի	հաւի, հաւի
երազ	ե-րազ	րազ
երազ	ե-րազի	րազի
երակ	ե-րակ	րակ
երեւոյթ	ե-րեւոյթ	րեւի
երանգ	ե-րանգ	րանգ
երեւան	ե-րեւան	րեւան
երոնիան	ե-րոնիան	րոնիան
եփրան	ե-փրան	փրան, ֆրան
երկաւ	եր-կաւ(1)	հաւ
ընկոյզ	ըն-կոյզ	կոյզ, կոյզ
իմաստ	ի-մաստ	մաստ, մաստ
ինչի՞նչ	ին-չի ե	չի ե
այս ինչի՞նչ	այս-ինչի ե	ինչի ե
կաքաւ	կա-քաւ	քաւ
կաքաւիկ	կա-քաւիկ	քաւիկ
հապա	հա-պա	պա
մէկ, մեկ	մ-եկ	եկ
նշան	ն-շան	շան, շանի
նշան տալ	ն-շան տալ	շանի տալ
օտար	օ-տար	տար, եւայլ

(1) Ինչպէս տեսանք էջ 47, մեր սահմանական
 եղանակին մասնիկը «կը»ն քրդեր կ'արտասանեն «Տը»

հաւ երկաւ, (եր) կաւ » » հաւ

երեւ, երեւի օր » » հաւ

Այս երեւոյթը կարգ մը համանիշ բառերու վրայ
 ալ երեւան կուգայ.

զամ մը փոխանակ ըսելու տեղամ մը, հեղ մը

աւոս » » աւաւոս

ամանակ » » մամանակ

Արաբերէնը Բուրդ լեզուի մէջ

Հակառակ արեւմտեան տիտղոսաւոր մասնագէտներու պնդումին (սեւ էջ 12) թէ քուրդ լեզուն բացարձակապէս արաբական ներածումներէ զերծ է, հաշարաւոր արաբական բառեր, քուրդ լեզուի մասունք բանիներու հետ չաղուած իրենց մասնաւոր գերը կը կառարեն և կը հերքեն ամէն գիտումնաւոր գովք:

Երբ արաբական բառ մը ձայնաւորով սկսած է, արտասանութեան առեւ իր առջեւ չ'մը կ'առնէ, ինչպէս.

ինրա	դարձագրութ իւն կ'ըլլայ	հինրա
խֆա	ստորագրութ իւն »	հխֆա
ինֆար	ուրացում »	հինֆար
իֆլազ	անանկութ իւն »	հիֆլազ

Հայերէն Քրդերէն

Աւար, կսգսպուտ	»	հաւար
աւաղան, ջուրի տեղ	»	հաւիզան, հաւիզ
ապ, ձի	»	հապ
առջ՝ ծանօթ կենդ.	»	հառչ, հրոջ

«Հաւար» բառը քրդերէնի մէջ աւար իմաստէն զատ կը նշանակէ նաեւ օգնութ իւն, օգնութեան հասէք: Երբ գիւղ մը հակառակորդ ցեղէ մը վտանգը ուած է, սուրհանդակ մը կը փութայ վտանգին լուրը մօտակայ գիւղերուն իմացնել և անոնցմէ հաւարօգնութ իւն խնդրել: Ամէն քուրդ պարտական է — փոխադարձ օգնութեան հիման վրայ (Բաղդ, Pacte) օգնութեան խնդրանքին պատասխանել. թերացող վատերը իրենց արարքին պատիժը կը կրեն ուշ կամ կանուխ, ներել, մոռնալ չ'կայ:

Չեն ներեր այն մարդուն որ գայլին հետ գառնուկ կ'ուտէ և հովիւին հետ կուղայ սուղ պահել:

Պի կուրի կոշոյ տուխո

Պի շիվեն շինե սրբեինե

Գայլի հետ միս կ'ուտէ, հովիւին հետ սուգ կը պահէ:

Բայերու գրաքարախան խոնարհում

Հայ.

Քրդ.

Աներեւոյթ՝ առաքեմ (*)

նախեմ, ուեմիմ

անցեալ ընդունելութիւն՝ առաքեալ

նախա

Ներկայ ընդունելութիւն՝ առաքող

նախող, նախոք

հրամայական՝ առաքեա

նախա

գրեմ, գրեալ, գրող

գրեմ, գրեա, գրող, գրոք

թափառիմ, թափառեա

թափկերիմ, թափկերիա

թափառող, թափառական

թափկերոք, թափկերան

խածնեմ, խածեմ, խածեալ

կասեմ, կասիա

Արամ Արային բազուկը խածաւ Արամ բազուկ Արա

կաս, կեսդ

Շատ անդամներ կ'է Ա տառերը Գ և Զի պէս
կ'արտասանուին սրով՝

խածեմ, խածան

գազիմ, գազան

Արդէն ժողովրդի մէջ «ի՛նչ գազան չունէ աշղ»
ասացածքը գազանին խածնող իմաստը ցոյց կուտայ:

Հասարակ առակական լեզուով խածանին կ'ըսեն
սեվոք:

(*) ԾՆԹ. Ռաքեմ (առաքեմ) բառին Ա տառը եթէ
քիչ մը էի պէս արտասանուի կը նշանակէ առաքել
ղրկել, ճամբայ դնել, իսկ եթէ Աի պէս՝ բարձրաց-
նել, քննադատելու:

նազեմ = բարձրացնեմ նազրն = բարձրացում

նա = բարձր. գրն = ընել զոր օրինակ

նազե — բարձր ըրէ, վեր հանէ

նապե = բարձր եղիր, սաքի ել

աջ ու ձախ

սաղ ու չափ

ՔԱՂՈՒԱԾՔ

Վերը յիշուած բառերուն դործածութիւնը հաս-
տատող կարգ մը քրդերէն նախադասութիւններ ըս-
տորիւ կը ներկայացնենք ի պէտս քրդագէտ հայ աղ-
գայիններու, խորհելով որ իրենք եւս, յիս մանրա-
կրկիս քննութեան, համամիտ պիտի գտնուին ընդդա-
նելու թէ հայ եւ քուրդ լեզուները իրենց սկզբնա-
կան շրջանին միեւնոյն աղբիւրէ բխած են:

Հայ.

Ասպիմ բինդ կը վազէ
իմ ձին աղէկ կը վազէ
իմ ձին կարի վազուն է
իմ ձին քս ձիէն աւելի
վազուն է
եւ կը հաւատամ, կամ
կը վաւերացնեմ որ,
Աստուած կայ:
Մեր քալուածքը վազ
ու փախուստ եղաւ
Խաթուն մը տանիքի
վրայ կը դեզերի, կը պտտի
Գանելի շապիկէդ գէշ
հոտ կուգայ
Զուկը գլուխէն կը հոտի
Արամ աշխարհագրու-
թիւն: սովրեցաւ
Նշանաբան չունեցող աղ-
գեր շուտ կը կորսուին,
ուրիշ ազգերու կը թեքին

Քրդ.

Հասպիմ բինդ սը պազէ
» » » »
» կալաք պազա է
հասպ իմ ժի հասպա դէ
պազա բեր է
եզ «պաւեր» իմ քո
տոտէ հեհէ, և կամ
եզ պաւեր սրգըմ քո...
մեհէ մէ պու պազ
ու բեւ
խաթուն եք սար պանի
սը գերէ, սը կերէ
ժի շապիքէ դէ է գանի
(կանի) պիհնէ փիս բէ
մասի ժի սերէ խո
գանի, կանի սը պէ
Արամ հինի արս
նկարի պու
Հար չի միլէրէն պէ արմանն
գու վոնսա սրպըն
բեքիլէ միլէրինէ սին սրպին

վիժած հարթ մը հախիւր կոլիփեփի վիժոմ գախիւրեփ
 մը կ'ապականէ։ Եւ լիվեթինէ
 կովին սրինդ ածել, կոյ- պիլուրա պարկա եւ, չրա
 րին ճրագ տալ, աւել- պար գորակե, քիշեկ պեփե
 լարդ աշխատութիւն սագի, պիտէ մեն շարապի
 Մատրուա՛կ, վարդագոյն կուլկուն պէ քանկի
 գինին տուր ինձ առանց կաթ ու սաւայ գանուն
 տալի ու գանունի ձայնի պարիս ու գառ սի ախորե
 Ուլ ու գառն ախորե կն
 Մեր գիւղը երկու կունսէ մէ գալպերա
 աւանի միջեւ է տու աւանսէ կն
 Պարտականին ապրանքը մալէ տէյսարանթի «գրաւե»,
 «գրաւ» է գուրս չի գար տար նայէ:
 Արա Արամին սրտին Արա «ակահի» պի տիլի
 «ակահ» տեղեակ է Արամ է
 Սիլիվանի «լեռ»ները չիայեն Սիլիվան պի «հա-
 «հաղար» տուր, հարիւր գարան, պի սաւ «հաղարան
 «հաղար» տուր «ընկոյզի տար» են «կուզան» խամի
 ծառ» երով գարդարուած են լանսի կն
 «համով» ին տնտէր «համի» պէ խոսէ
 Տուր ինձ վարդագոյն, պիտէ մին շարապէ «գուլգուն
 րոստարագոյն» գինին ու «սորգուն»
 Արամ ու Արա «մեր թա- Արամ ու Արա լի «թաղա
 ղը հալ» կը խաղան մէ» տէ «հոլէ» տիլիգին
 Այն սր իր ընկերը «թըշ- քետէ քո հեկալէ խո տիփէ
 համու դաւ» ին կ'ենթարկէ «դաւին քուման» հագէ վի
 մահուան արժանի է գուծտին է
 Արամ «խեղ» իւ Արային Արամ պի «խեղ» լի Արա
 հոյեցաւ ների
 «վարձու ճրագը չուտ» Արա վարձերէ գու վեփիւրէ
 կը մարի

Կենդանիներ ժամհարով (թոյն- Զեյլան ակի ժամհարի
 նով) մի սպանէք մի գուժին
 Շարժող կամ անշարժ ջրի Սար ակի հերիքի ան
 վրայ մի միջէք սեփնե մի միգին
 Աւիւն = եռանդ, Աւին = սէր
 Ամբողջ աշխարհի մարդ- Աւինա խալգե տունա
 կանց սէրը բերանի և ալամե, համի լի սեր
 շրթունքի վրայ է մինչ տեղ ու լեզու. եւ մեն.
 խմինս՝ խեղճ արարածիս, ռեպենե խոսե, քենե ժի տի
 սրտէն ու լեարդէն կուգայ ու քեզիսկ:
 Ճանկ, մագիլ, ճիրան Ճանկ, քեւ
 Ով կրունկ, Աստուծոյ սի- Կուլինկո, խոսե քի. եզե քի
 րուն, չեմ գիտեր գացող զանք, քե դու քոչեր ի.
 ես թէ մնացող. Անձրեւ քե հոլիս ի. պարան տր
 կուգայ, ձիւնի հասիկներ պարե, պիչի պերճե սեր
 քս թեւին վրայ կը սա- հանկե դե տր գերիսի:
 աին, երբ ճամբող ճիգ- Տեմա քեք դե լի ճիգրա-
 րա. Պօթանի վրայ իյ- Պոթա ակի քեքեր, դու ժի
 նայ. իմ կողմէ թուխ պեր մին վե քեքա գերի
 եարիս սակեայ սրպի- ասեքա ակի քերսի:
 ու թիւնը հարցուր:
 Միաշարժ, Բ. շարժի Եթում, տուշամ
 Գ. շարժի, Դ. շարժի սեւամ, չարեւամ
 Ե. շարժի. Ուրբաթ քենեւամ, ին
 Շարժաթ շարժի քամքի
 Շարժաթ, Խօթեւակ հաքթա:
 Եթէ փառ (ք) իմ թամ Զեքե փառ իմ քամ լման
 լման է. ես փարթամ եմ (լեմին) է. եզ փարթամ
 չէն ու պայծառ մնամ. իմ, շեն ու պայսառ տր
 եթէ ոչ անփառ (սէնակ) մամ, հեքե նա, պե փառ,
 պակաս (աւոր) դժբաղդ պակաս (պեքե) դոժբաղդ
 ու քամբաղդ:
 ու քամբաղդ:

ԹԻԻ 3 ՊԱՐԱԳԱՅ
Քրդեր սովոր են մեր Բ, Մ և Պ տառերը որպէս
(Վ.) արտասանել:

Բ = Վ

Ինչպէս ծանօթ է աղնիւ ընթերցողաց, անուն մը
հալովումի միջոցին, բայց մը խոնարհումի պարագա-
յին իրենց վերջաւորութիւնը կը փոխեն, միայն բա-
ռին արմատն է որ անփոփոխ կը մնայ, որով ստիպ-
ուած ենք անփոփոխ մասը, արմատը նկատի առնել,
օրինակ՝

Բանալ, բացուիլ

բացուած, բա՛ց

բանալին արմատն

(ե-բալ) է «Բա» որ

անփոփոխ է, իսկ

վերջաւորութիւնն ալ

ցուիլ՝ նալ փոփոխելի:

«Բա»

բանալ, վեր առնել

ցոյց տալ, յարմար դասել

Թուրքեր ալ փոխ առած՝ կը դործածեն «բնալ»
արտասանու թեամբ, իսկա կորմեք:

Պէտք, արմատը պէտ

պէտք է որ երթանք

Քուրմանճերէնը պէտք է

քուրմանճի գրով (տի-

պով) գրել:

Վա գրն, վապուն

վագրի, վագա

րաեք «վագրն»

«վա» եք քո նկ կուհար-

պարե, լե գրն, գրի՛սու

բաւ ին ու թեն կուհար-

դրն:

«Վա»

վագրն, ռավագրն

ռավա գրն:

սրվեդ, ռաեկ՝ վեդ

սրվեդ եմե հերին

Քուրմանճի սրվեդ պի դի-

բեն քուրմանճի պեթե

նիվսանսրն:

Պ = Վ

Պապ, պապենական

Դռնապան. (դռապան)

Դռնը բացուեցաւ

Տառապ, տառապիլ:

պալ, պալենի

դարկեռան. (դարվան)

դարի վա պու

Տառալ:

Թուրքերը փոխ առած են «Բա-տիհի, պե-տիհի», յոգնակին արաբական կանոնով «պետեհիյաթ» բառերը, եւ կը գործածեն, բաց, յայտնի, մեկին խմատով, որոնց արմատն է ԲԱ.

Պատեհ	Պատեհի
Շրպ. հովիւ	Շրվ. յոգն. շրվան
Սեպի. սեպուած. որր	Սեվ — սեվի
Որբ. յուէ. օրձանոս	սեվի
Արամին պապը մեռաւ	պավե Արամ մըր
Արամ որր մնաց:	Արամ սեվի մա:

Մ = Վ

Արման՝ ընտիր ալիւր	Արվան՝ հասարակ մեր գիտ-
խոշոր աղցուած, որուն	ցած ամէն տեսակ ալիւր
Թուրքեր խմիկ կամ իւմիկ	Ֆրնա. la farine.
կ'ըսեն. ֆրնա. semoule	
խիկ մանր աղցուածին	
նաչիհ կ'ըսուի:	

Ալիւր՝ յուէ. ալիւրի	Արվան
Աման, դրամ	Ավան, դրավ
Արմ, զարմ, սերուէղ	Զարվ, զարիվ
Գամ, անդամ	Գավ, կավա
ամէն անդամ	հարկավ
հում	հուվ, հուվ

ՄՊ = Վ

Ամպեր (պրսկ. Ապր)	Ավեր յոգն. ավրան
Անձրեւը սեւ ամպերէ	Պարան ժի ավրե րեւ րե:
կուգայ	

Փ = Վ

Թափ, թափ տալ	բավ, բավ սան
Թափառիլ. զեզերիլ	բավկերին
Թափառական	բավկերան. բավկերոմ
Թուփ, մանր ծառ	դավի:

Քուրդ լեզուին մէջ զործածուած արապ ու պարսիկ բառերն ալ այս պարագայի արամադրուածեան իր հպատակին, ինչպէս.

Արար.

Ապտալլահ (անուհի)

Ապտալ (անհոգ)

Սալամ (ողջոյն)

Միամար (գամ)

Պարսկ.

Նամ (անուհի)

Լեպ (շուրթ)

Սիպիք (թեթեւ)

Խամ (համ)

Մեր ամբարը համ

Նիւթերով լեցուն է

Այս դժուար տառապանքի Տի վան տառապան դժուար
մէջ անձնազոհութիւն
քս ինձ ցցուր :

Մեր թաղի մօտն

չէյիսերու դարմէն է :

Երկու լեզուի մէջ Ան մասնիկի զործածութիւնը

Խածնել, խածան

Երեւիլ. երեւան

Ճամբորդել ճամբորդող

Հանգ, հանգարտութիւն

Հանգիտանալ

Ճամբորդի հանգստի տեղ

Հանգ բռնան *une étape*

Լալ, լաջող, լալկան

Երեւան քաղաք, Հայաստանի մայրաքաղաք :

Երկու լեզուներու մէջ ՏԱՐ մասնիկին զործածութիւնը

Քրդ.

Ալիբալա, ալիբէ

Ալիբալ

Սալավ, Սիլավ

Վիամար, պիամար

Քրդ.

նալ

լեվ

սիվիք

խով, հով, հուվ

Ամբարէ մէ պի մասեին

հով դրծիք

Մեյեյի տի քաղա մէ ժի
զարիվէ շեյխան է :

Մեյեյի տի քաղա մէ ժի

զարիվէ շեյխան է :

Մասնիկի զործածութիւնը

գազրն, գազան

րեւին, րեւան

րեւին, րեւան

հանեգ, հանեգահի

հանեգ պուն

հանեգ րեւան

հանեգ-րեւան, հանեգ-րուան

նալ, նալան

Պաժարէ րեւան փայլաղ-

րէ Հայաստան :

Մեր հագաւար, խնամաւար, բռնաւար քառ. քառն ՏԱՐ ունեցող, կրող մասնիկը (քրդերէն քառ. գիթ, ֆրնա. suffixe) երկու լեզուներու մէջ ալ մի-
եւնոյն դերը կը կատարէ:

Չայնաւար	Տանկսար
Չայն տուող, ձայնաւար	Տանկսէր
Չայնաւար գրեր	Թիփէն տանկսէր
Բաղաձայն գրեր	Թիփէն տանկսար
Հրամանաւար	Ֆերմանսար
Հաւաւար իմ	Հաւասար իմ

Հրա = ֆեր

Հրաման	Ֆեր-ման
Հրա-մանաւար	Ֆեր-մանսար
Հրա-հանգ	Ֆեր-հանկ
Հրա-հանգիչ	Ֆեր-հանկոյ
Հրամէ, տաքի ել.	Ֆերմու, ռապէ
Հրոս (ակ). հրոսակ	Ֆերիս (կարող) եւայլն

Կարգ մը նահանգներու մէջ, օրինակի համար Ուրֆայ (Ուրհայ) ուր հայեր Հ գիրը սրպէս ֆ կ'ար-
տասանեն, ֆոս կ'ըսեն հոս քսելու տեղ.

Փափաք = սրտի իղձ	Փրփոյ (փափաք)
Ո՛վ աղջիկ, փափաք	Լէ՛ քաջէ, փրփոյ
սրտի քս, երկու սէրով	Տիկ խո պի տու աւինեն
մի տանչեր.	մէ ետին.
Մէկ սէրը աղջկանց սիրտը	Աւինէք Տիկ քաջան պի
կը խնամէ,	խոսի Տիկ.
Բայց մէկէ աւելին զայն	Լէ թի եք պէթիր, վի ք
կը փրցնէ, հեղուկ	փրթին, ռին ու պէքար
խոստափողական եւ	ք. ք.
անօգուտ կ'ընէ:	

Սիրտը սիրոյ քաղցրու- Տիկ նեմա պի խոսի
թիւնն ալ չ'զգար: աւինէ Տի հետ:

ԹԻԻ 4 ՊԱՐԱԳԱՅ

Քրդեր սովոր են մեր Գ, Կ տառերը սրպէս Ժ.
Ճ արտասանել և մեր Յ տառն ալ Եի պէս հնչել:

Այս վերջին պարագան համաձայն է Հայաստանի պաշտօնական — պետական ուղղագրութեան, ինչպէս.

Աղամյան փախան Աղամեան ի
Հակոբյան փախան Յակոբեան ի
Կ = Ժ

Հայ.

Քրդ.

Կին, կենտական, կեանք Ժին, ժինի, ժիան
Կենցաղավարիլ, կեցցէ Ժիին, պիժի
Կենդանացնել, վերակենդանացնել Ժանսրն, վեժանսրն

Զինուորական դիտողներ Դիսեվանէն սսփարի սր
Կ'ըսեն թէ մենք դըժ պեժին ֆո եմ սաեթինէ
ուար ժամեր կ'ապրինք դժուար սե սիժին:

Գ = Ժ. և Ճ

Մէզ, գերի, գահար Մեժ, ների, նոհար
Թագ, թագաւոր Թան, քանսար
Թարգմանութ. թարգման Թարնմա, քարնմն
« « Վերկերանսրն, վերկերան
Բերդ, բուրդ Բերն, բուրն

Յ = Ե

Յաղկերտ, Յոյն Եաղնէրս, Եոյն, Եոյնան
Մեր «Յոյն» բառը, երբ նոր ուղղագրութեան
տուած ձայնին համաձայն հնչենք կ'ուշեցնանք Եոյն
որու վրայ տեղիցնենք «ան» յագնակիի մասնիկը
կ'ըլլայ Եոյնան, Եանան, ինչ որ ցոյց կուտայ թէ
Յոյներ, Եոյներ, Եոյնան միեւնոյն բառերն են եւ
իրենց սկզբնական շրջանին այս բառերը միեւնոյն
հնչումն ունէին:

Մինչ կը տեսնենք որ լատին ու հելլէններն ալ
կը գործածեն Gin = ժին, կին

Ginoccele = ժինոսէլ, կանանոց

Ginécologue = ժինէքօլօկ, կնախտաբուժ

Կին բառը քրդեր, մեղի պէս կին կ'արտասանեն
«խուաղկին» բառին մէջ որ կը նշանակէ կին ուզող,
խնդրող, պատգամաւորութիւն մը ազունկազմէն զրկը-
ռած, ամուսնութեան խնդրանքը բարւոք կտատրե-
լու և նախապէս եղած բանակցութեանց արդիւնքը իր
վերջնական նպատակին հասցնելու համար:

Պատգամաւորութիւնը մէկ թաղէն միւս թաղը,
կամ գիւղէն միւս գիւղը կ'երթայ իր հետ տանելով
շաքարեղէնի պաշար մը: Փոխանակելի խօսքերն ա-
սոնք են.

Խուաղկին. — Մենք կ'ուզենք որ մեր հարսը պատ-
րաստէք:

Աղջկայ հայրը. — Մենք ձեր հրամանին տակն ենք:

Այն տան շաքարը մէջտեղ կը հանեն, ներկա-
ներու և այլոց կը բաժնուի, այս շաքարի բաշխումը
կը կոչուի շիրանի՝ քաղցր նուէր:

Կին, կեանք

Միեւնոյն հնչումն ունին քուրդ լեզուին մէջ, ո-
րով իրարու տեղ կրնան գործածուիլ.

Ո՛վ կին. ո՛վ կեանք

Եթէ Յիսուս կեանքը (կինը) սիրող մեռեալները
կենդանացուց, Քու քաղցրութիւնը (ո՛վ կին կամ
կեանք) մահ փափաքողները կնոջ (կեանքի) վերադար-
ձուց.

Հեֆե Մեսիհ միրիեն խանիզգերեն ժինէ տի վե-
ժան, Դա խոեֆի, խանիզգերեն միրիեն լի ժինէ վեր-
կերանդ:

Այս՝, որքան ալ դու Յիսուս չ'ըլլաս իսկ, կը

համարեմ թէ Յիսուս ես.

Հերե, չի գաս քո դու նե Մեսիս պիժի, հեման
մեսիսի եի:

Ես քու աչքերուդ մէջ կեանքի (կամ կնոջ) աղ-
բիւրը կը տեսնեմ.

Եզ սի չալեմ դե տա քանիս ժինե տը պինիմ.

Եթէ դու քուն կեանքը (կինը) չես, թերեւս
կեանքի (կամ կնոջ) հրեշտակն ես:

Հիմե դու պի խո նե ժին պի, թեզեզ դու Ֆիրե-
սայի ժինի եի: ՕՍՄԱՆ ՍԱՊՐԻ

Հետեւարար, ըստ քուրդ բանաստեղծին ու լեզ-
ուին՝ կեանքը կին է եւ կինը կեանք:

ԹԻԻ 5 ՊԱՐԱԳԱՅ

Մեր Տ. Դ. տառերը կըճատեւ, կամ որպէս 2 ար-
տասանել:

Մեր Ս. տառը որպէս 6 արտասանել ու փոխա-
դարձարար:

Մեր Զ տառը որպէս 4 հնչել:

Տ. Դ. կըճատուած

Ազատ, ազատագրել

Ազա, ազագրել

Շատ, շատանալ

Շա, շապուն

Ժանա, ժանտախա

Ժան

Բարակ ցաւ

Ժանա գրաւ

Մարդ, էրիկ մարդ

Մարու, մեր

Հաւատք-հաւատաւոր

Հաւա, հաւասար

Պաղտատ, դատ

Պաղտա, գա եւայլ

Տ. Դ. — 2. 2

Մոզպեա, դրուադ

Մոխպեչ. չրոգ. չիրոգ

Տրեխ, փեռտել

Չարիխ. փեչիքանքն

Դրուադ (պատմութիւն)

Տիրոգ, չիրոգ

Դատ, պատմախօս

Տոգ. չիրոգպեժ

Տառամայր, սուր է քրդի Տաւե՛, քա՞ սիրոյա քուրդա
պատմութիւնը

Առջի ինխառն ինք զբր- Նոդ ու նեհ սիրոյեն
աւաղները համովին տան- հոչե, համի սար սառե
ձի ծառի վրայ են: հերմե նե:

Համմե աղւոր պատմութիւն- Համո չիրոյեն պաշտ սր պեմե
թիւն կը պատմէ:

Ս = Շ

Արդէն մեր լեզուին Ս և Շ տառերը իրարու տեղ
զործածուած են ինչպէս՝ սեմ, չեմ, չիմիք:

Նիստ, նստիլ Նիւղ, նիւսիլ

Սարդիլ, սաքը տահիլ Շարդիլ, շարսիլ

Սուր՝ թուրը Շուր

Սեր՝ կաթի գրեմ Շեր՝ շիր (կաթ)

Սիրուն (սւ = ի) Շիրին

Փոխադարձութիւն

Իշխան, շուկայ, Շուշան Իսխան, սուկա, Սուսան

Շուք, եղակին շու (սւ = ի) Սի, լիլ, սիան

Շուն, շնական, cynique Սի, սե, պրսկ, սեկ

Պաշտօն, պաշտպան Պաւսուր եւ բաս (s)պան

Ջ = Կ

Ջերմ, ջերմութիւն Կերմ, կիրմի

ԱՆՓՈՓՈՒՆ

Ջերմակ thermes բլրա, Ջերմուկ

Ինչպէս մեր լեզուին մէջ Տ և Չ տառերը միեւ-
նոյն դերը կը կատարեն. օրինակ՝ մարդ, մարդ-
կար, տկար, հաս, տհաս, չհաս. չքահանայ, չաստ-
ուած եւայլն: Քուրդ լեզուի մէջ ալ նոյն է. նոյն
տառերը իրարու տեղ կը զործածուին.

Կաշի, տիկ Չերմ, սերմ derme

Մաշկ Մաշկ, սիկ

Արամ իւզ պատրաստեց տիկիմէջ: Արամ բուն գրեմ մաշկ:

Դրուաղ, պատմութիւն	Չիրոգ, իրոգ, որոնց արմա-
Դրուատիք, դրուատել	սնն է իրվ, իրուա
Դրօշ, դրօշակ	Տիրելո, իրոն
Ասիկա չոր կաշի մ'է	Էվ չերմեմ հիւմ է

ԹԻԻ 6 ՊԱՐԱԴԱՅ

Մեր Յ, Չ, Յ տառերը Տ, Զ, Սի փոխառած

$$\text{Յ} = \text{Տ}$$

Յօ՝ արեւմտահայք

Տօ՝ արեւելահայք

Հայ.

Քրդ.

Յագեց, ծագիլ

Տագեղ, տագեղն

Յագիւմ (աներեւոյթ)

Տագեղիւմ

Վար, վար իշնալ

Տա, տագեղն

Յառ, ծառեր

Տառ, տառան

Անտառ՝ ան Տառ

Տառան

Պանծանք, պարծանք

Բանսի

Պանծատեղի

Բանսիկեն

Երուսաղէմ մեր պանծա-
տեղին է:

Ուրիշալիւմ բանսի կենի
մէ եէ:

Ակուռի լեռը մեր

Չիաէն Ակիռի բանսիկենի
մէ եէ:

պանծատեղին է

$$\text{Յ} = \text{Զ}$$

Յանի'ր՝ արմատը ծան

Պիզան, տան, զան

Յնաւ, նարածին

Չա, նուզա

Մեծն, մեծութիւն

Մեզն, Մեզնաթի,

Յարաւ (տարաւ)

Տարաւ (ջրէ հեռաւ)

Ես ջրէ հեռաւ (դուրս) եմ

Էզ տար աւ իմ

Մենք ջրէ հեռաւ ենք

Էմ տուրի աւէ նէ

Նոր պատու, Նուպար:

Նուպար:

$$\text{Յ} = \text{Ս}$$

Յաւալ (դաւաղան)

Սուբ, սոբա

Յաւար, պայծառ:

Սաւար, բայտառ:

Բայց ի՞նչ ըսեմ Բաեզ չի՞ պեժիմ
Աստուած քեզի չէ՞ն ու Խոսե դե շեն ու բայսառ
պայծառ պահէ՛ . պի հեյե .

Ահա դարերէ ի վեր հայ եկեղեցիներու և քուրդ
բերնի մէջ կրկնուած մաղթանք մը կատարուած բա-
րեգործութեան մը տաթիւ :

Ծ = Ս

Ծամ, ծաւարիլ Սում, սուար պուն
Մածուն, ծափիկ Մաս, չափիկ
Խնձոր Խունտր (կարմիր արիւն)
Ծեփ, ծեփել Սեվա, սեւաղ, սեւաղ գրն
Տանիքը ծեփուած է Պանի սեւաղ գրի եե

Տիգրանակերտի հայ բնակչութիւնը ծեփին «սե-
ւաղ», ծեփող գործաւորին «սեվաղճի» կ'ըսեն, իսկ
թուրքեր «սըվա, սըվաճի» : Շատ մը Սըվաճեան տահ-
մանուններ ունինք : Սեւաղ ընել = սեւ հագով (աղ
= հաղ) ծեփել :

Աչնան մածունը ձեր Մասե բայիգա պիսին
սիրելիներուն տուէք ագիգա
Գարնան կաթը տուէք Շիրե պիհարե պիսին եե
սչ բարեկամի . եարե .

Ով որ ընկերներու ձիուն Հար չի լի հասպե հավալան
ծաւարի հետիտան երթայ սուարե, հարե լի բիարե
Դամասկոյ սուր, հօրեղ- Շուր Շամ, խաննար մամ,
բօր խանճար, հօրեղբօր Ժին դոդ մամ, հարսե ժի
դուտար սրպէս կին երե- րիսիսին .
քըն ալ ընտիր կ'ըլլան .

Եգիպտ . սուր, թէ իյնայ Շուր Մարե, պի գեվե . ալե
ջուր, ժանդ չի կրեր . ժանգ եե կիրե .

Դրամին գողը կը բան- Տիգե փերեն տիգին հաբսան
տարկեն, երկրին գողը տիգե արսան տիգրն սուլ-
սուլթան կ'ընեն :

Հատար իմ տեղ, Լ, Ղ և Ր իրարու տեղ գործածում։

Մեր գրական շեղումն մեջ ալ Լ և Ր իրարու տեղ կը գործածուին ինչպէս լոյսերու անցեալ ընդունելութիւնները. գացեր է, գացել է. մնացեր է, մնացել է. կերեր, կերած, կերել ժաշկն։

Օրէն. Յգ. օրէնք Յլ, օլէն (նաեւ կրօնք) Դառն, տեղ, կուռնի. Դալ, տեղ, կալիւնի, grue Հող (խող) կալի (պրսի. խալ) կանգիլ, գանգիլ Դեղձ Դելի, գերելի, շէն դելի

դելիք

Ինչպէս գիտէք կարգ մը հայեր, մասնաւորաբար վանի շրջանները, Հատար իմ պէս. կ'արտասանեն իմ, իմ, կ'ըսեն՝ հայ, հայ ըսելու տեղ. քրդերն ալ այդպէս մեր Հացիկ գիւղին հասիւ կ'ըսեն։ Հացիկ գիւղին մէջ է Ս. Մեսրոպի եկեղեցին և գերեզմանը՝ քուրդերուն Զիարէքա հասիկ անուամբ ծանօթ, որուն վրայ մ'ինչեւ այսօր «Պի սարէ Զիարէքա հասիկ» — Յանուն Հացիկ Սրբաւայրին-երդում կ'ըսեն. բայց ինչ որ տակաւին տկան լիս կը հնչեն Լօ միւր քրդական երկու քառեակներն են, որոնք իրենց պարզութեան մէջ մասնաւոր խմատ մը կը ցոյցացնեն։

Ով Միւր

կէս օրի տղօթքի ժամը հասած է

Միւրիս սենեակը ծիրանաղոյն բոսորաղոյն է

Ով որ ֆրանք բարեկամ ունի

կեանքը կուռնիին կեանքին չափ է (*) :

(*) Բուրդ ժողովրդական կարծիք մը կը պնդէ թէ կուռնիին կեանքը խիստ կարն է։

Ով մի՛ր,
Կէս օրի աղօթքի ժամը հասած է
Միբիս սենեակը հինացի դռնի աւեր
Ով որ հայ բարեկամ աւեր
Կեանքը հասարակ կեանքէ աւեր է:
Lo miro, lo lo miro Lo miro, lo lo miro
Ro dihate nimeja miro Ro dihate niméja mira
Oda mire min b'soringe Oda mire min b'hene ye
Heci dosta wi firenge Heci dosta wi file ye
Emre wi emre qulinge Emre wi jemre zede ye.

ԻՐԱՐՄԷ ԱՆՏԵՂԵԱԿ

Դաւանանքով բաժնուած կամաց-կամաց իրարմէ
հեռու մնացինք: Անտեղեակ, անգիտակ, անկարեկիր,
տիրող մթնոլորտին խորագէտ ազդեցութեան հլու:
Անոնց լեզուին, նոյնիսկ ներկայութեան մասին
առիթը չաւնեցանք խօսք ընելու: Մեր մեծ մասը
Ռաֆֆիի երկերով միայն անոնց մասին համառօտ
գաղափար աւնեցաւ: Երբ Հայու և Քուրդի տարբե-
րութեան մասին խօսք ըլլար «Մազի մը չափ է այդ
տարբերութիւնը» կ'ըսէին առհասարակ քրդեր, մենք
ալ համաձայն գտնուեցանք արդեօք այդ նուազա-
գոյն տարբերութեան: Հապա Հայու և Քրդի փոխա-
դարձ կնքահայրութիւնը: Քըրվա - քըվաթի կար-
ծըւածէն սրքա'ն աւերի զօրաւոր կապ մ'էր, կողք
կողքի ապրող տարակրօն հայրենակիցները իրար մօ-
տեցնելու:

Իսլամ համարուող քրդեր ոչ մէկ ատեն գաղբե-
ցան հայը իրենց զաւակներուն կնքահայրը ընդունե-
լու, քըրվա, քըրվա կոչելու: Երբ ազայ զաւակ մը
թլփառուելու տարիքը կ'աւնենայ ծնողքը ճոխ հրաւեր-
ներ կուտայ, ազգական բարեկամաց մօտակայ թէ

հեռաւոր գիւղացիներ իրենց նոր, գոյնզգոյն սղեւտները հագած իւրաքանչիւրը իր կարողութեան համեմատ յարմար նուէր մը առած, կը փութայ հրաւիրողին տունը գալ, չորս հինգ օր տնոր մեկանը-հիւրէլլալու, տալու զուրնաի խանդավառող երաժշտութեամբ զանազան կովանդներու-պարերու մասնակցելու. էրիկ մարդ թէ կին, նոր հարս, աղջիկ, տղայ համարձակ, անխտրաբար կը մասնակցին պարերուն. կրօնական ոչ մէկ արգելք:

Ծիսակատարութեան պահուն կնքահայրը տիւա-նի վրայ նստած իր գիրկը կ'առնէ թրփատուելիք տանը. անդիէն ձերուկ մը՝ հայ, քուրդ կամ հրեայ, սրուած գործիքը ձեռքը, թրփատութիւնը կը կատարէ:

Երբ մէկ կողմէն հրաւիրեալները կերութեամբ պար ու երգով կը խանդավառին ասդին տասնեակ մը ձեր տղեւորներ իրարու պախա (pacte) կուտան, կ'առնեն, կը նորոգին:

Հայն ու քուրդը կրնան իրարու կնքահայր ըլլալ, բայց արեւելեան հայու մը կնքահայրութիւնը կը մերժուի արեւմտեան համարուած հայու մը:

Ո՛չ քուրդը կը գիտակցի թէ իր գործածած սեփական համարած լեզուին տւելի քան 60 տոկոսը հայերէն է, և ո՛չ ալ հայը առիթն ունեցած է գիտնալու, գիտցնելու և նոյնիսկ հետաքրքրուելու թէ իր քաղցր լեզուի գանձերը քուրդ լեզուի մեծ մասը կը կազմեն:

1870 թուականներուն հազիւ հալանցիկ փորձ մը եղած է միայն առանց աչքի հանդիպող արդիւնքի, Տիգրանակերացի Տիգրանեան Մկրտիչ Եպիսկոպոս մը — որ հրաշագործ կոչուած է եղեր — միջոցը կ'աւնենայ Աւետարանը քրդերէն թարգմանելու, ուրիշ մը

«Լանգտեր Լուստաու» անուամբ զիրք մը ապագրել տալու ի պէսս քրդախօս հայերու:

Մինչև արդար այս երկու — Հայ և Քուրդ լեզուներու խնամութեան, իրարու հետ ունեցած սեղմ յարաբերութեան մասին խօսող երկի մը, բաղդատական ուսումնասիրութեան մը չգոյութիւնը պակաս մը չէ՞ մեր հայ գրողարանին:

ԹԻԻ 7 ՊԱՐԱԳԱՅ

Բառեր որոնց մէջ զրեր տակցած պակասած են:

Տիկ, «թալում, outre» Քեսիկ

Ափ, Բուռ. paume Քափ.

Համար, հաշիւ, թիւ Համար

Համրել Համարսքն

Համարիլ Համարանսքն

Եղակի Եհմմար

Յողնակի Կալամար

Մզկիթ Մզկիթ

Կուղ, սապատաւար Կուղ

Դար, կարեկ Դահր, կարրգ,

Քար, արամած Քալր, srsifenis

Հեկեկանք Հեկեհեկ

Նամանուանդ Նամազա

Գառաղեղ Ռիզանի

Խրճիթ Խրնի

Խորամանկ Խորաման, խոհաման

Քար և քալր բառերուն արտասանութեան ճշգրտութեան մասին եթէ մեր և քուրդերու միջև բանավէճ մը ծագի՝ դատը մենք կը շահինք երբ գիմում կատարենք այն ժողովուրդին որ մեր քարը ունեցած է իր (carrière) քարահանքին մէջ և որ կ'արտասանէ քար և ոչ քալր. car-rière և ոչ cav-rière.

ՔՈՒՐԴ ԲԱՌԻՆ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԻՄԱՍՏԸ

(Շարունակութիւն եջ 38էն)

Քուրդ զանգուածը, որու քանակը առաւել քան ինը միլիոնի կը բարձրացնեն ոմանք, մինչեւ այսօր իր ցեղային ծաղումի մասին որոշ, վաւերական պատմութիւն մը չունեցաւ: Զինք շրջապատող ազգերէն՝ Արաբին, Պարսիկին, թէ՛ Արմենիէն մէկ ճիւղը կը կազմէ, որոշ համոզում մը կը բացակայի:

Առաջին երկուքի մասին ո՛չ կ'ըսեն, իսկ երրորդին համար անուղղակի «այս» մը ըսած ունին (էջ 38):

1925ի քրդական ապստամբութեան զեկովար Շէյխ Սաիա, ի պատասխան թուրք անկախութեան դատարանի նախագահի հարցումին, թէ՛

— Դուք ի՞նչ ազգ էք.

Շէյխ Սաիա — Մենք արաբ ենք, վերջը քուրդ եղանք:

Նախ. — Հիմա ի՞նչ էք.

Շէյխ Սաիա — Հիմա թուրք ենք:

Ասեանք արդէն մահաւան դատապարտած էր զայն: Տօքթ. Գուլատ ե. 60 քուրդ հայրենակիցներ կախաղան բարձրացան Տիգրան Բ.ի մայրաքաղաք Տիգրանակերտի մէջ:

Շէյխ Սաիա քուրդ Զազա ցեղէն էր:

Իսկ Դամասկոս լոյս տեսնող քրդական հանդէս մը «Հաւար», իր թիւ 28ին մէջ, Օ. Ս. ստորագրութեամբ, «Քուրդ ու Քուրդիստանի պատմութիւն» վերնագրի տակ ի միջ այլոց հետեւեալ տողերը կը գրէ.

... Արդարեւ իր կայանին մէջ ազգի մը գոյութեան մասին պատմութեան մը չգոյութիւնը մեծ պակաս մ'է: Մէկ կողմէն քուրդ մեծամասնութիւնը

չի գիտեր թէ իր արմատը ուսկի՞ց է, ո՛ր աղբէն սե-
ռած, կամ նախնապէս ի՞նչ անուամբ կը կոչուէր, միւս
կողմէ ալ կարգ մը արար պատմող իրներ, առանց
նկատի ունենալու պատմութեան գիտական արժա-
նիքը, լոկ քաղաքական տեսակէտէ առաջնորդուած,
քրդերու ծագումը արար Գահթանի ցեղին կը միա-
ցընեն և այս վերադարձը մեր մէջ կարգ մը մար-
դերու մտքին վրայ ա՛յնքան աղբեր, որ դժուար է
զանոնք տարհամոզել. մինչդեռ արար և քուրդ Տիրվը՝
առանգական պատմութիւնը իրարու չեն միանար:

Մենք սեմական չենք, կը պնդեն քրդեր, և ո՛չ
ալ պարսիկ՝ աճէմ, այլ արիացեղ ենք, արի, ար ենք:
Այս պարագային հայերս չենք փորձուիլ ըսելու
թէ երբ մեր և ձեր Արին վրայ բարդենք մեր և ձեր
ՄԱՆը (*) կ'ունենաք Արման, անուն մը սրով դարերէ
լվեր թէ՛ մօտաւոր դրացի, թէ՛ հեռաւոր աղբեր մեզ
կ'անուանեն:

ՔՈՒՐՄԱՆԸ

Այս ցեղանունը քուրդին պատուարի և հաճելի
կարելի է ըսել քրդութեան կարիքը կը համարուի,

(*) Մեր լեզուին մեջ «ՄԱՆ» բառ կը նշանակէ
պսոյս, ման գալ, երեսի կարմիր բիծեր, խաւյկացիներ-
ու երկինքէն ստացած կերակուր, երբ անապատ էին:
Նաեւ մարդ. անգլ. man, men, մանին նուազա-
կանը — փաղափականը մանչ, մանչուկ, բուխման,
մանուկ, բուխմանուկ շատ անուններ ունինք, քե՛ յա-
նուկ անհասի անուն քե՛ սուրբի, ինչպէս՝ Տիգրանակերտէ
սասներկու քիւմներ հեռու դէպի Արեւելք Թուխմա-
նուկ Խաչ-վանքը իր Խաչ Աղբիւր կոչուող առաս, հա-
մեղ ջրի ակերով: Գիւղը որ ամբողջովին հայաբնակ էր
կը կոչուէր Սաղու գեղ: Յիշեալ սուրբին կը վերագրե-
ւեր աչք բուծելու յատկութիւն:

ի՞նչ է տասր բառական իմաստը ու կազմակերպական պարագան:

Քուլդ տառնդական պատմակերպիկը հետեւեալ սահմանումը (définition traditionnelle) կուտայ:

Ինչո՞ւ մեզ «Քուլման» կ'ըսեն:

Նոյ Նահապետ ջրհեղեղի ատեն իր տապանը ծառի լեռան վրայ նստեցուց (ծառի, ծիհաի կը նշանակէ մեր լեզուով միւս լեռ) քրդեր ըսին որ Միւս լեռան վրայ նստեր է, Այս «Միւս լեռ» մեր խօսքը արարերէն կոչած են ծառի որ քրդերէն է: Արդէն Նոյ Նահապետին Նոյ անունն ալ «Նի» կամ «Նու» է (նոր) քանդի Նոյ Նահապետ աշխարհը նորէն շէնցուց. իր հետը ունեցած Հաշթէ, ութսուն ընկերակիցներով տապանէն դուրս ելաւ և ծառի լեռան փէշերը հաստատուեցաւ, նոր գիւղ մը շէնցուց որ կոչուեցաւ Հաշթեան՝ ութսուններ, ի յիշատակ տապանի միջուցաւ ջրհեղեղէն վերադարձ ութսուն ընկերներուն: Հաշթեան գիւղը մինչեւ այսօր կը շարունակէ կանգուն մնալ:

Եւքը մարդիկ բազմացան, սերունդներ իրարմէ բաժնուելով երկրին երեսը տարածուեցան և զայն շէնցուցին, բայց քրդեր իրենց հօրենական վայրը մնացին այս պատճառաւ ըսուեցաւ՝

Քուլդ—ման—լի—ճի (քրդեր մնացին տեղւոյն վերայ):

Ժամանակի հալովումով, բերնէ բերան քուլդման-լի-ճի ասացուածքին ա և լի կարսուելով մնաց քուլմանի:

Ծառի, կուտի = ուրիշ լեռ, Արարատեան լեռ: (*)

Հայ տառնդակերան մը համաձայն ջրհեղեղի ժա-

(*) ճուսին կուսիս ալ կը հնչուի որոյ մասին ՓրօՖ.

մանակ անձրեւները այնքան առատօրէն տեղացեր են որ ծովածաւալ ջրեր նոյն նահապետի բազմած լեռէն տեւի բարձրացեր եւ որոնց մէջէն ձայն մը լսելի եղած է «Անցիր դիտ, գնա՛ Մասիս»։ Նոյն նահապետ համակերպելով այս խորհրդաւոր ձայնին սերիշ լեռան մը — Մասիս-ի դադաթը կաւոյ հանգչեցնել իր տապանը։ Ահա այս միւս լեռ, սերիշ լեռ խօսքը (ձուռի) կը նայնանայ հայ ե քուրդ աւանդութեանց մէջ։

Երբ քուրդը կը կոչէ ձիաի, Արարը ձուռի կամ կուռի — ըստ իսլամաց Ս. Գրքին, Գուրանին — Պարսիկը կիսէ եւայլն, մեր այն լեռը որուն վրայ կը հաւատան թէ նոյն նահապետին տապանը հանգչեր է, առնէք միասին չե՞ն հաստատեր մեր «կահաի» բառին գոյութիւնը, կահաի = կահ նուազականը կահակ՝ լեռ, իսկ տաի = միւս, ինչպէս հայերս կ'ըսենք տաի չէ, տաի, քրդերէն՝ նէ էվ է, էաի, տի։ Այս կերպով տըրւած չ'ըլլա՞ր հնապատմական կոՒՒՏԻ երկրամասին, (Արդի Արարատին) բառական իմաստը։ Քրդեր Արարական ալ կ'ըսեն։

Ո՛րքան յատուկ անուաներ ունինք որոնց նշանակութիւնները մեզ չեն հետաքրքրեր։

Մարգար, մարգարէ,	Մերկեր	Մեր-կեր,	պստղ մարդ
Մամիկոն,	մամկուն	Մամֆոն,	վրանի հօրեղբայր
Արամ,	Մակար	Արամ,	հանգիստ, մատուակ
Գուրգէն		Կուրկին,	վայրագ
Նուպար եւայլն.		Նուպար,	նոր պտղ

Մ. Մինասեան ի մեջ այլոց կը գրէ. —

Պատմական ամենահին ժամանակաց մէջ Կուսիս կը կոչուէր այն երկիրը որ դարեւ յետոյ պիտի ըլլար սիր-սի մեր նախնի Հայաստանին եւ արդի Քրդաստանին, եւ որու կուրծքին վրայ իր վեհապանձ գլուխը կը

«ՔՈՒՐՄԱՆՃ»Ի ԻՄԱՍՏԸ ՀԱՅ ԼԵՁՈՒԻ ՄԷՁ:

ՀԱՅԵՐԷՆ

ՔՐԴԵՐԷՆ

Քուրմ, քուրմեր որ է	Քուրմ, քուրման որ է
հեթանոս հայերու	— Հարազատ, հարազատութ.
չքահանայ, կատան	— (Էսայեք) ինքնութիւն եւ
որդիներ	— Որդ, բնաւորութիւն
կաթի բնաւորութիւնը	Քուրմե շիշի հեքա փիւրի
մինչեւ ծերութիւն կը տեւէ	
Որդի, որդ	Քուր, քուրմ, worm
Քուրայ օճախ և փոխա-	Քուր, քուրայ, օճախ փախա-
բերարար որդի	բերարար որդի
Անօճախ = անորդի	Պեօճախ, քուր օճախ, անորդի
Հօրեղբօր որդի	Քուր մամ
Ման, մանչ, մանչոն (ղինուոր)	Ման, մանչե, սեկման
Մանչու որդի	Քուր մանչ, քուրմանն
Եւ կամ ուրիշ բացատրութեամբ, քուրմ բառին	
յոգնակի փողաքշական ձեւը (Քուրմ, քուրման, քուր-	
մանչ), քուրմանձ. —	
Ամփոփում. — Քուրդ = կորդ, ճորա, կորդի սե-	
րունդը կ'ըլլայ կրտսեր:	
Քուրմանձ = Մանչու որդի, մանչոն = զինուոր,	
կամ բարի քուրմեր:	

բարձրացնէ ձեպի ձուսին՝ Ս. Գրոց եւ Հայոց հնագոյն պատմութեան Արարատ, ուր անյիշատակելի ժամանակներէ ի վեր ամեն տարի Սեպտ. 14ին (Իլլուլ ամսուայ առաջին օրը) շրջակայ գաւառներէն կը համախմբուին բարեկամ ու բժնամի բնիկ ժողովուրդներ՝ հասարակաց ողջակեզ մտնուցանելու համար առ բարձրեայն Աստուած:

Քրդեր եւ ամեն աղանդի պատկանող Քրիստոնեաներ ու հրեաներ եւ նոյնիսկ ամենուն կողմէն արհա-

մարհեալ եզիսիներն են հասարակաց այդ ողջակեզն մասուցանողները:

Ասորա-բաբելական սեպածեւ արձանագրութիւններ բաւական յայտնութիւններ քրած են ԿՌԻՏԻԱԻ մասին, որոնցմէ կը հասկնանք որ ոչ միայն բուն Ասորեստանի մէջ, այլ նոյնիսկ այժմու Քրդաստանի հարաւային մասանց մէջ իրարու հետ ԽԱՆՆՆՈՒԼԾ եին Հայոց եւ Քրդաց բնիկ Արմենական նախնիք եւ յայտնապէս Սեմական անուն կրողներ:

Եւ Փրօֆ. Մինասեան կը շարունակէ...

«Յաւով կը նկատեմ, սակայն, թէ Հայ ժողովրդային զանգուածը բոլորովին անգիտակ կը պահուի իր հակասագրին հետ այնքան սիրտէն կապակցուած այս կարգի խնդրոց մասին: Հայ ժողովուրդը շատ աւելի բան գիտէ Եւրոպայի ու Միջերկրականի եզրագաւառաց նախնիին Քրիստոնեայ բնակչութեան կրած հալածանքներուն եւ ջարդերուն վրայ, քան թէ իր մօտիկը Միջագետքի ու Պարսկաստանի նախնիին միլիոնաւոր Քրիստոնէից կրած տառապանաց, ջարդերու, փախստականութեանց վրայ: Հայ ժողովուրդը շատ աւելի բան գիտէ իրենց կրօնական ազատութիւնը պահելու համար Անգլիայէն Նոր Աւստրալիա դադրող Մաքրակրօն Հարց մասին, քան բազմապատիկ աւելի սաստիկ կրօնական բռնութեան ի հեճուկս զԱսուած պատշելու իրենց ազատութեան պահպանումին համար Միջագետքէն ու Ասորեստանէն եւ Պարսկաստանէն Քրդաստանի անմասոյց գաւառներն ապաստանող, կամ Ռւմիոյ գաւառներն ցիր ու ցան տարածուող եւ կամ մինչեւ Հնդկաստանի խորքերը գաղթող նախնիին ԴՐԱՅԻ Քրիստոնէից բազմութեանց մասին: Հայ ժողովուրդը շատ աւելի բան գիտէ Լուսերի Բարեկարգութեան Շարժման եւ Բողոքականութեան տարածման վրայ, քան նախնական Քրիստոնէութեան պարզութիւնը, հարազա-

ՏՈՒՐԻՆՆԵՐ ԵՆ ՔՐԻՍՏՈՍԱԼԱՆՈՂ ՈՂԻՆ ՎԱՏԻՎԱՆԵՅ ԵՐԳ-
ՆՈՂ ՀԱՅ ՊԱՆՈՒԿԵԱՆ ԿԱՄ ԱՍՈՐԻ ՅԱԿՈԲԵԱՆ ՇԱՐԺ-
ՄԱՆԵՅ ԵՆ ԿԱՄ ՔՐԴԱՍՏԱՆԻ ԵՆՈՆԱՊԱԼԱՆՆԵՐՈՒՆ ՄԵՋ
ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՈՐԱՆՈՒՄԻՆ ԵԿԵՂԵՍԵՆՈՅ ԽԱՐԱԳԱՏ ՊԱ-
ԼԱՆԱՆԸ ՈՒ ՎԱՇՏԱՄՈՒՆԷՐ ՄԻՆԶԵՆ ՄԵՐ ՕՐԵՐԻՆ ՎԱՏԻՎԱ-
ՆՈՂ ՈՒՂՊԱՄԻԱՆ ԱՍՈՐԻ ԵԿԵՂԵՍԵՆՈՅ ԻՆԶԱԿԱ ՈՐԱՆ
ՆԵՍՏՈՐԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՍԵՆՈՅ ՄԱՍԻՆ, ՂԵՍԻ ՈՐՈՆԵՅ ՎԱՐԳ
ԽԱԼԱՏԷՐ ՎԵՐԱՊԱՐՁ ՄԵՐ ԵՐ ԵՐ ԵՐՈՒՄԻ ԲՈՂՈ-
ՒՄԻՆՈՒՐԻՆ: ՀԱՅ ԺՈՂՈՒՈՒՐԴՐ ՇԱՏ ԱԼԵՅԻ ԲԱՆ
ՂԻՏԻ ՅՈՅՆԵՐՈՒ, ԼԱՏԻՆԵՐՈՒ, ԱՆԿՅՈ-ՍԱԲԱՆՆԵՐՈՒ, ՏԵԼ-
ՏՈՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ, ԲԱՆ ՔԵ ՔՐԴԱՅ, ՔԱՂՂԵԱՅԸՆԵՅ,
ԱՍՈՐԸՆԵՅ, ԵՂԻՏԻՆԵՐՈՒ ԵՆ ՄԵՐ ՈՒՐԻՇ ՂՐԱՅԻ ԺՈՂՈՒՐԴՐ
ՄԱՍԻՆ՝ ՈՐՈՆԻ ԱՆՈՒՆ ՇԱՏԵԿԱՆՈՒՐԻՆ ՈՒՆԻՆ ՄԵՋ ԽԱ-
ՄԱՐ ԳԵՂԱՅԻՆ ՏԵՍԱԿԵՏՈՒ, ԵՆ ՍԱՆՄԱՆՈՒՄԸ ԵՆ ԽԱՍԱ-
ՐԱԿԱՅ ԱՏԱՊՁԻ ԽԱՅՐԱՅԵՅՈՒ ԳԵՂԱՅԻՆ ԳԱՆԿԱՅԻ ՈՐ
ԲԱՂԱՊՐՈՒՔԵԱՆԵՅ, ՈՐՈՆԵՅ ՇՈՐԻՍ ԽԱՅԻՆ ԿԱՐԵՅԻ ՎԻՏԻ
ՊԱՆՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒ ՔՐԴԱՍՏԱՆԻ ԳԵՂԱՅԻՆ ՈՒ ՄՐՇԱ-
ԿՈՒՐԱՅԻՆ ՎԵՐԱԺՈՒՐԻՆ:

ԱՅԱԿԱ ՎԵՏԻ ՀԵ ԸՂԱՅ ՂՈՆԵ ԱՅՈՒՆԵՏԵՆ: ՄԵՐ ՂՐ-
ՐԱՅԻ ԺՈՂՈՒՈՒՐԴՐ ՎԱՏԱՄՈՒՔԵԱՆ, ԳԵՂԱՅԻՆ ԿԱՎԱԿԵՆՈՒ-
ՔԵԱՆԵՅ, ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՊԱԼԱՆԱՆՆԵՐՈՒՆ ԵՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐՈՒՆ,
ԲՆԱԼՈՐՈՒՔԵԱՆԵՅ ՈՒ ՆԿԱՐԱԳՐԵՐՈՒՆ ՆԿԱՏԱՄԱՐ ՆՇՂԻՏ
ՏԵՂԵԿՈՒՐԻՆՆԵՐ ԽԱՂՈՐԴԵՅ ԱՆՈՒՄԸ Ե ՀԱՅ ԺՈՂՈ-
ՒՈՒՐԴԻՆ: ԶԱ՛ՅԱ ԿՐ ՎԱՏԱՆԶԵՆ ՄԵՐ ԲԱՂԱՖԱԿԱՆ, ԳԵ-
ՂԱՅԻՆ ՈՒ ԱՂԳԱՅԻՆ ՂՐԱԳՈՅՆ ՇԱՏԵՐԻՆ: ՀԱՅՈՅ ՎԱՏԱՄՈՒ-
ՔԵՆԵՆ յԵՏՈՅ ԿԱՄ ԱԼԵՅԻ ՆԻՇՂՐ՝ ԱՆՈՐ ԽԵՏ ՂՈՂՐՆՔԱՅ՝
ՄԵՐ ՂՐԱՅԻ ԺՈՂՈՒՐԴՐ ՎԱՏԱՄՈՒՔԵԱՆԵՅ ՈՒՍՈՒՄՆ Ե ԱՄԵ-
ՆԵՆ ԱՆՈՒՄԸ ՊԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒՐԻՆ ՀԱՅ ՈՐ ԱԵՐՆՂԻՆ
ԽԱՄԱՐ: ՊԵՏԻ Ե ԽԱՆԶԱՆԸ ՄԵՐ ՂՐԱՅԻՆԵՐՆ ՈՒ ՆԱՆԶԵՆԻՆԸ
ԱՆՈՆԵՄԻՆ: ԻՐԱՐՈՒ ՕՏԱՐ ԵՆ ԱՆԺԱՆՈՐ ՂՐԱՅԻՆԵՐՈՒ ՄԻ-
ՋԵՆ ԱՆՎԱԿԱՍ ՎԻՏԻ ԸՂԱՆ ՔԻՐԻՄԱՅՈՒՐԻՆՆԵՐՆ, ՈՐ-
ԽԱՎԱՇԱՐՈՒՄՆԵՐՆ, ԽԱԿԱԿՈՒՐԻՆՆԵՐՆ ՈՒ ՔՇԱՄՈՒ-

ԹԻԻ 8 ՊԱՐԱԳԱՅ

Մեր «ութիւն» մասնիկին տեղ քրդեր «ի» և «թի»
կը դարձած են.

Դժուար, դժուարութիւն Դժուար, դժուարի
Մեծն, մեծ, մեծութիւն Մեզն, մեզնաթի
Կաթսիկ, կաթսիկութ. Քաթուի, քաթուի
Մարդ, մարդկութիւն Միրով, միրովաթի
(Յէշ) յիշողութիւն Յեռ, յիշարի

Նկատել որ մեր լեզուակն օրէնքը քուրդ
լեզուի մէջ ալ ի դօրու է, բոտ մը հսկովումի, ա-
ծանցումի պարագային իր մէջ ունեցած «է» տառը
«ի» ի կը փոխուի.

Մէզ, (յէշ) միզել, յիշել	Մեզ, յեռ, միզրն, յիշար
Սպիտակ, սպիտակութիւն	Սպիտան, սպիտանի
Հանդ, հանդատութիւն	Հանեզ, հանեզանի
Բախտաւոր, . . ութիւն	Բախտար, բախտարի
Սև ճակատադիր	Բախտ րառ
Ճակատադրի սեւութիւն	Բախտ րառի

թիւններ՝ միմիանց հանդէպ: Քաղաքական միութիւն
անկայուն մնալու դատապարտուած են՝ եթէ չհաստատ-
ուին հոգեկան նադորդակցութեանց ու ցեղային համա-
կրութեանց բնագոյնին հիմքերուն վրայ: Հայերս պէտք
ունինք — մեր գոյութեան հիմնական պահանջն է ասի-
կա — մենք պէտք ունինք ազգային խոր գիտակցութիւն
մշակել մեր մեջ՝ այն եական շահեկանութեանց մասին,
որոնցմով նակասագրօրէն կապակցուած ենք մասնաւո-
րապէս մեր Քրդասանի դրացի ժողովրդոց հետ:

Քուրդ անունով աշխարհի ծանօթ ինքնուրոյն ժողո-
վուրդներ ԱՄԷՆՆ ալ հեռաւոր կամ մօտաւոր անցել-
ւոյն մեջ հայ էին. գոնէ ստուար մեծամասնութեամբ
եթէ ոչ ամբողջովին»:

Բախդ (շանո) Սիուս (արք) բախս
 Օտար բառերն ալ այս պարագային կը հպատակին՝
 Արաբ, արաբականութիւն Արաբ, արաբիքի
 Աւաղակ, աւաղակութիւն Աւաղակ, աւաղակի
 Բախս բառէն յառաջ կուգայ արեւմտեան ազգե-
 րու շատ անգամ ստորագրած՝ քիչ անգամ յարգած
 բառիւն՝ Pacte.

Նախորդ լուծեալ Ազգերու Դաշնակցութիւնը
 pacte մ'էր որ շատ մը ազգերու յաւաստարութիւն
 պատճառեց:

Քուրդը իր դառնութեան մէջ կը պոռայ.

— Ո՛վ Ազգերու Դաշնակցութիւն, հայրդ թուրք է,
 մայրդ Աճէմ. — Պալեստ թիբէ, Տայֆէ դա անեմ:

Հայ և քուրդ լեզուակցութեան վերլուծումը
 հոս կ'ընդհատենք՝ ընթացք տալով մի քանի գրա-
 կան շիթերու:

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԵՐԴԵՐ

(EPITHALAMES)

Ez xêriba xwede me
 Li ber pencé rojé me
 Hesreta mala bave mé
 Porên xwe venakim
 Hiné pé wer nakim
 Sistina dayiké jibir nakim
 Guliyen min bist u ses in
 Sistina davié ci xwés e
 Xanié bayé buké bi kort e
 Van dilopan sort û sort e
 Xuehe megré zava xort e

Ես Ասուծոյ դարիպն եմ
 Օրուայ հարուածին առջեւ
 Հօրս քան կարօտի.
 Մազերս չեմ բանար
 Հինայով չեմ ներկեր.
 Մօրս լուար չեմ մոռնար
 Հիւսակներս քան վեց են
 Մօրս լուար ի՛նչ քաղցր է
 Հարսի հօր տունը խրհիք է
 Կարիկն առած կը քանի
 Քոյր մի լար, փեսան քաջ է:

ՊԱՐԵՐԳ

Kecké, te bidné Miré Cizire Աղջի՛կ քեզ կուտանք ճի-
 Xwiské « « « գիրեի Միրին: Քուրիկ. .
 Hero sed sivar Têne neciré Ամեն օր հարիւր ձիւնո-
 « « « « որսէ կու գան .
 Kani ew soza Te ya l'ser biré Ո՞ւր է խոստումդ
 Kani kerara « « ջրհորի վրայ .
 Keckè tebidne Mire Hizane Աղջիկ քեզ կուտանք Հի-
 Xwiske « « « գանի Միրին: Քուրիկ. . .
 Hero sed siwar Tene meydane Ամեն օր հարիւր ձիւ-
 « « « « ւոր հրապարակ կուգան .
 Kani ew soza Te ya l'ser bire Ո՞ւր է խոստումդ
 Hani kerara Ta « « « ջրհորի վրայ:

ՍՐԻՆԳ ԻՄ

Սրինգ իմ սիրուն	ՉԱՅՆԳ
Առտուայ գովուն	Կարօք՝ վշտամած արտի,
Իրկուայ պահուն	Բարեւր՝ բաժնուածի
Ընկերն ես դու յար	Լացուկոճր՝ սգաւորի
Ընկերագուրկին,	Միսքս կը բերէ .
Չեռնակիցը միշտ	Արար աշխարհի խոր վշտահարի
Հովիւ սգակրին:	Ցաւերու ամոքիչ արինգն ես դու:

ՍՐԻՆԳԻՍ ՉԱՅՆԸ

Զովասուն սարեր, բարձրաբերձ լեռներ,
 Ծաղկաւեռ ակունք, կողք ու անձաւներ
 Քեզի կ'ունկնդրեն:
 Սուրացող փամին, ծառ տերեւի մեջ
 Քեզ պրտըսցրնէ:
 Եկուր սրինգ իմ քո հետ միասին
 Սա բարձր սարի օղբ բարձրանալի,

Փոքորիկներու հետ ընկերանանք,
Զայնենք միասին . . .

Շարժեցնելու երկիրը վարին .
Լուսն ու մարած մեր կայուածների .
Մեր լացը հասնի Տիարաբերի
Դաշք պսպասու, հողն Սուրունի,
Պարագի դիւցազանց երկիրը բերրի,
Մայանքն ոչխարի, խրխնջն ձիերու
Մեզ պատասխանեն:

Զայնե արինգ իմ, արար աշխարհի
Որպէս կաթնակեր փոքր երախայ
Օրոցեն ինկած .
Թող տուր քո ձայնը զայն օրօրելու,
Յաւի փարատիչ արինգն ես դու:

Հայտնուց՝ Յ. Մ.

ՍԷՅՏԱՅԷ ԿԵՐՈՔ (*)

ՔՈՒՐԴ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻՆ ՅԱԻԸ

Աղա՛ ու պէկ, միւր ու մօլլա են մեր քրդեր մեծ ու պզտիկ,
Զգարմանաւ երբ կը տեսնես անգործ, աղքատ ու մուրացիկ
Աղա պէկի վաս բռնութեան ձեռքի տակ,
Կողոպտիչ, գող, անգլուխ մոլար ու աւագակ:

Շէյխ ու մօլլա խոց շարժող, տափ հարուածող արիւնք,
Ծանր կուրզը ուսի վրայ դարձած Ասուծոյ առիւծներ,
Գոռան դժողք, գոչեն դրախտ խաղցնելով վահան ու սուր
Խեղճուկ Քուրդը ասոնց ցաւէն լացուկոծով հալի իզուր:

(*) ՍԷՅՏԱՅԷ ԿԵՐՈՔ = Պատող տիրացու (Աշուղ):

Ամեն մէկը հազար դաւով ուսէ այս Ազգը - Մըսի,
Տիրանալով ամուր բերդի, խաներու ու սարայի:

Գիտնւն են. ամեն մէկը հարիւր խաբ, երկու հարիւր
կեղծիքով

Աղէտելու պարզուկ մարդը, խեղճ փութմանը դաւերով.

Ձեռն ես ալ ասոնց դարսեն դարձայ եղայ սրտացաւ,
Ախտաւարակ Քուրդին դարսը համանարակ հոգեցաւ:

մշխարհի մեջ փութը համայնք մնացեր է անգլուխ,
Փոխան միութեան վիսան ցեղեր հարիւր իշու ինքնագլուխ
Ընչակարօս քե բարբարոս բռնամիտ հեծած ի վեր գլուխ:

Բոլոր մօլլա, շէյխ ու սօֆի, բոլոր միրիս(*) ու սերսերի,
Քաջասիրտ պէկ ու աղաներ սրտով բռնամիտ են փութի
Առաջնորդեն սպանութեան բալանի, կազ բարբարոսութ.
Ինչքան ասեն որ չկարդան միանուագ
Ու չունենան միահամուռ մէկ նպատակ:

Չունենալով նշանաբան միշտ կը վազեն ու պահանջեն:
Մըսեն չ'ըսեր քե Քուրդ եմ ես, չ'զգացած խիբը քաղցի
Թշնամիին կը ծառայեն հարիւր խում... ու ասփառի.
Մի գարմանաք արեւելեամ մնան անձայն անպատմութիւն
Բոսթումեն մինչեւ Հաթիւմ տեւ մեր մեջ պարապութիւն.
Ո՛վ ճիկերիտուն մինչ դու կուլաս քաղաք սառ
կապեցին,

Փուլ(**) ծախողներ փուլ ծախեցին, անդեղ բողովով քեզ
մեռցուցին:

Հայացուց՝ Յ. Մ.

Ճիկերիտին

(*) Միրիտ — տիրացու, ուսանող: (**) Փուլ = դրամ:

ՎԵՐՁ

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ ՔՈՒՐԴ ԲԵՐՆԻ ՄԷՋ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՈՎ

Անհուն գիշերում, կարօս սիրածիս,
Անցնում եմ մենակ ծառուղիներով,
Եւ մի երգ անոյ՛՛ զողողոջ շուրթերիս՝
Թրքրոում է վեհ հայերէն լեզուով:

Թեպէ՛ս օրոցփա՛ մայրս սիրասուն
Օրօր չի ասել հայերէն լեզուով,
Բայց երբ փայլեցի փայլով երեւուն՝
Ինձ կանչում էին հայերէն լեզուով:

Իմ յու՛ւ մանկութեան անոյ՛՛ օրերին՝
Ընկերներիս հետ կապւեցի սիրով,
Մի՛շ վազում էինք, խաղում միասին
Եւ իրար կանչում հայերէն լեզուով:

Դպրոցի համբին՝ ամէն օր յուզուած՝
Տարւում էի ես օրուայ դասերով,
Հեփեաքներ, երգեր անգիր սովորած՝
Մամնջում էի հայերէն լեզուով:

Խանդավառ սրտով, փայլերով վստահ՝
Ես կեանք եմ մտնում յուսե դռներով,
Եւ մի՛տխ ու հոգիս՝ քո իջնով անահ՝
Աշխարհ եմ շրջում հայերէն լեզուով:

Թեպէ՛ս ուրիշ է մայրենի լեզուս,
Նման լեռնային ժայռին հրկիզուն,
Բայց հարազատ է քրդական հոգուս՝
Արեւանման բոք շայոց լեզուն:

Երևան

ՄԻՔԱՅԷԼ ՌԱՇԻԴ

(ՔՈՒՐԴ ԲԱՆԱՍ)

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0573334

[1~]

ՀԵՏԱ

ԿԼԿ

968

Fileye xwenda u Gele Kurmanç,
hevbra, zimane wan ji yek kanike, l
sitem u zore hev du nas nekirin.

(Կարդացող Հայն ու Քուրմանն համայնք՝ հայե-
նիքի եղբայրներ, լեզունին մեկ աղբիւրէ, բայց բռնու-
թեան ձեռքի տակ գիրար չնանչցան):

Գին՝ 3 Լ. Ոսկի

Հասցէ՝

H. MOMDJIAN

Immeuble Kherian

Rue Pasteur

BEYROUTH - LIBAN

PRINTED IN LEBANON